

SYNODY I KOLEKCJE PRAW

Tom IV

Dokumenty synodów od 381 do 431 roku

Układ i opracowanie

Arkadiusz Baron

Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo WAM
Kraków 2010

PRACA NAUKOWA FINANSOWANA ZE ŚRODKÓW NA NAUKĘ
W LATACH 2008-2011
JAKO PROJEKT BADAWCZY N N101 324834

© Wydawnictwo WAM, 2010

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-7505-614-3

NIHIL OBSTAT: Prowincja Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego,
ks. Krzysztof Dyrek SJ, prowincjał, Kraków, 7 stycznia 2006 r., l. dz. 10/06.

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA INTERNETOWA
tel. 012 62 93 260, 12 62 93 446-447
faks 012 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Drukarnia Colonel, Kraków

WPROWADZENIE

1. ZAKRES CZASOWY, TEMATYCZNY I GEOGRAFICZNY

Tom czwarty serii Synodów i Kolekcji Praw stanowi kontynuację tomu pierwszego pt. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku* i dlatego prezentuje synody Kościoła starożytnego zaczynając od roku 381. Ilość zachowanych tekstów synodalnych z ostatnich dwóch dekad IV i z pierwszej połowy V wieku zamknęła czasokres obecnego tomu w latach 381-431, czyli od czasu synodu w Konstantynopolu w 381 aż do czasu synodu w Efezie, które później zostaną określone mianem synodów ekumenicznych. Zastosowaną cezurę można łatwo uzasadnić względami tematyczno-praktycznymi. Po pierwsze, synody te nawiązują do ustaleń w Konstantynopolu i ustosunkowują się do nich. Po drugie, pod koniec IV oraz w pierwszych dwóch dekadach V wieku odbyła się cała seria ważnych synodów afrykańskich, które w ten sposób znajdują się w jednym tomie. Ponadto, w tym czasie na Zachodzie rozegrała się kontrowersja pelagiańska. Jednym z bardziej aktywnych jej uczestników był św. Augustyn, który zmarł w 430 roku.

W tym czasie nastąpił ogromny wzrost świadomości wagi synodów. Synod w Konstantynopolu w 381 roku stwierdził, że ustalenia i wyznanie wiary z Nicei mają pozostać bez zmian¹. Synod w Efezie w 431 odczytał Wyznanie wiary z Nicei i zarządził, że „nikomu nie wolno głosić, spisywać ani formułować innej wiary niż ta, która została ustalona przez świętych ojców zgromadzonych w Nicei wraz z Duchem Świętym”². Wspomniana świadomość soborowa w pełni urzeczywistniła się dopiero podczas kontrowersji dotyczącej sprawy Eutychesa w latach 431-451 (materiały których zostaną opublikowane w następnym tomie *Dokumentów synodów*), gdy biskupi niemalże do znudzenia zaczęli podkreślać, że zachowują ustalenia z Nicei

¹ Cf. Constantinopolis (381), c. 1 (DSP 1, 70-71).

² Cf. Ephesus (431), c. 7 oraz *Definitio de fide apud Nicaeam conscripta* (DSP 1, 166-167).

w 325 oraz z Efezu w 431 roku³, a następne sobory uwieńczyły proces jej kształtowania odwołaniem się do poprzednich synodów ekumenicznych i do dokładnego ich wyliczania⁴.

W latach 381-431 dominują synody Kościoła na Zachodzie, szczególnie w jego afrykańskiej części. Zachowały się dokumenty 24 synodów z Kartaginy, oprócz licznych synodów w Byzacenii i w Numidii (Bagai, Cabarsus-si, Cirta, Hadrumetum, Hippona, Macri, Marazana, Milevi, Septimunicum, Sufetula, Thelepta, Thenae, Thusdrum). Poruszały one rozmaite kwestie nurtujące ówczesny Kościół, przede wszystkim wspomnianą już kontrowersję pelagiańską. Pozostawiły one po sobie między innymi *Breviarium Hipponense* (cf. Kartagina, 13 i 28 sierpnia 397); *Canones in causa Apiarii* (cf. Kartagina, 25-30 maja 419) oraz *Regesta Ecclesiae Carthagenensis*. Na kontynencie europejskim w Kościele Zachodnim do najważniejszych należą synod w Akwilei (381), synody rzymskie (382; 385; 386; 417; 430) oraz Toledo (ok. 400).

Na Wschodzie aktywność synodalna w tym okresie zmalała, ale Wschód odrobi to w następnych dekadach (431-451) przed Soborem Chalcedońskim. Do najważniejszych należą tu synody w Aleksandrii (399/400; 430), w Konstantynopolu (382; 394; 426), w Diospolis (415) w sprawie pelagiańskiej, w Laodycei (koniec IV w.), w Jerozolimie (399/400) oraz synody syryjskie w Salii, Seleucji-Ktezyfonie (410; 420; 424).

2. KRÓTKA HISTORIA WYDAŃ TEKSTÓW SYNODALNYCH ORAZ KOLEKCJI PRAW

Wszystkie znane dziś synody Kościoła w porządku alfabetycznym wymienia sześciotomowy słownik: *Dizionario dei Concili*, opracowany przez *Istituto Giovanni XXIII* Uniwersytetu Laterańskiego pod redakcją Pietro Palazzini'niego i wydany w *Città Nova Editrice*, Roma 1963-1968, który ułatwia orientację w gąszczu danych na ten temat. Jednakże z punktu widzenia zarówno teologicznego, jak i historycznego, dla badacza może on stanowić jedynie punkt wyjścia, gdyż nie podaje w ogóle zachowanych tekstów synodalnych.

³ Cf. Constantinopolis (448) oraz Ephesus (449) w przygotowywanym tomie SCL 6.

⁴ Cf. Chalcedon (451), *Definitio fidei* 3-5 (DSP 1, 214-217); Constantinopolis (553), *Sententia adversus „Tria capitula”* 13-14 (DSP 1, 266-267); Constantinopolis (680-681), *Terminus* 3-4 (DSP 1, 308-311).

Podobnie monumentalna praca Hefelego i Leclerqa (zob. skróty: H.-L.), która omawia niemal wszystkie synody – przytacza jedynie ważniejsze fragmenty.

W ciągu wieków publikowano wielokrotnie teksty synodalne, zwykle razem z dokumentami odnoszącymi się do soborów powszechnych.

Z wcześniejszych edycji tekstów synodalnych należy wspomnieć między innymi: P. Crabbe, *Concilia omnia, tam generalia quam particularia*, t. 1-3, Coloniae Agrippinae 1551, wielokrotnie wznawiane, a także: *Polyanthea, seu coordinatio sacrorum canonum, opera ac studio Joannis Pauli Paravicini*, a wydane równocześnie w Pradze i w Wiedniu w roku 1708. Jest to przepracowane i w układzie alfabetycznym podane starsze dzieło: *Epitome Canonum Omnium Qui in Conciliis Generalibus ac Provincialibus, in Decreto Gratiani, in Decretalibus, in Epistolis, in Constitutionibus Romanorum Pontificum usque ad SS. D.N. Alexandri VII Annum Quartum Continentur*, Roma, 1659 i następne wydania z Wenecji i Kolonii. Wiek XVII przyniósł nowe wydania, takie jak: N. Coleti, *Sacrosanta Concilia ad regiam editionem exacta*, t. 1-23, Venezia 1728-1733, oraz monumentalne i do dziś najbardziej kompletne: G. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. 1-31, Venezia 1759-1798, reprint: Paris 1901-1927, kolejne tomy publikowano w XIX i XX wieku. Ostatni reprint wszystkich 53 tomów pochodzi z lat 1960-1962. Dzieło to i wielość jego wydań świadczy o tym, że w świadomości Kościoła kanony synodów były czymś ważnym i należało się do nich odnosić. Wydaje się, że kodyfikacja prawa kościelnego i ogłoszenie *Codicis Iuris Canonici* w 1917 przytępiły to zainteresowanie, gdyż kanoniści otrzymali poręczny zbiór praw, a badanie kanonów synodalnych pozostawili historykom.

Oprócz wielkich osiemnastowiecznych kolekcji, mających ambicje przedstawienia wszystkich synodów, przynajmniej greckich i łacińskich, gdyż synody wschodnie, które obradowały w innych językach, Europejczyków mniej interesowały, publikowano również wydania synodów regionalnych. W XVII wieku w trzech tomach J. Sirmond wydał *Concilia antiqua Galliae* (Paryż 1629), które to dzieło było poprawiane i uzupełniane aż do *Conciliorum Galiae tum editorum, tum ineditorum collectio*, przygotowane przez D. Labata (Paryż 1789). Wydania te zastąpili w naszych czasach C. Munier w CCL 148 i C. de Clercq w CCL 148a (Brepols, 1963). Ich tłumaczenie francuskie opublikowano w SCh 241 (J. Gaudemet, 1977), 353, 354 (Jean Gaudemet i Brigitte Basdevant, 1989.)

Podobnie synody hiszpańskie wydawane były wielokrotnie, począwszy od G. de Loays, *Collectio Conciliorum Hispaniae*, Madrid 1593. W obecnym tomie korzystaliśmy z ostatnich wydań, to znaczy: J. Vives, *Concilios*

Visigoticos e Hispano-Romanos z 1963 roku, oraz: G. Martinez i F. Rodriguez, *La Colección Canónica Hispana* publikowana począwszy od lat sześćdziesiątych XX wieku, która to kolekcja zawiera także dokumenty kanonów kartagińskich; J. A De Aldama, *El simbolo Toledano I*, Romae 1934 (*Analecta Gregoriana*, t. VII).

Synody syryjskie zebrane są w: J. B. CHABOT, *Synodicon Orientale ou Recueil de Synodes nestoriens*, Imprimerie Nationale, Paris 1902.

3. OBECNE WYDANIE

Podobnie jak w pierwszym tomie (por. SCL 1), podajemy tylko to, co synody rzeczywiście ustaliły. Na boku pozostawiamy obfitą korespondencję biskupów, cesarzy, prezbiterów i mnichów, jak również wtórne relacje różnych autorów, o których jedynie wspominamy. Naszym zamierzeniem było zwrócenie szczególnej uwagi na listy synodalne i posynodalne, kanony oraz formułowane wyznania wiary.

W niniejszym wydaniu podajemy teksty w takiej wersji, w jakiej były one przez wieki czytane i w jakiej weszły w prawodawstwo kościelne. Opieramy się głównie na starym wydaniu Mansi'ego, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*. Nowe wydania krytyczne, w których uwzględniono różne lekcje rękopisów, zasadniczo nie podają innego tekstu, opatrują go jedynie aparatem krytycznym. Uwzględniamy je w notach do naszego tekstu w tych nielicznych przypadkach, kiedy proponują odmienną lekcję, zmieniającą sens poszczególnych wypowiedzi. Głównym źródłem dla tych wydań jest kolekcja przypisywana Izydorowi z Sewilli.

Jeśli idzie o pisownię, to szanujemy ją w odniesieniu do wszystkich poszczególnych synodów, ujednolicając jedynie w danych tekstach złożenia typu adp-, które w naszym tekście = app- oraz ads- = ass-, inl- = inn-, inr- = irr- itd. Ponadto zamiast nielicznych *charitas* piszemy *caritas*, zamiast *charissimus*, *carissimus*. Podobnie w odniesieniu do imion biblijnych, zamiast na przykład rzadkiej wersji imienia Core piszemy powszechnie używaną Chore. W podanych powyżej przypadkach idziemy zasadniczo za wskazaniami wydań krytycznych, ale dotyczy to także tych tekstów, które znajdujemy jedynie w starszych wydaniach.

W naszym opracowaniu Czytelnik odnajdzie przypisy o podwójnej numeracji: cyfrowej i literowej. Cyframi arabskimi (1, 2, 3...) oznaczamy wszelkie odniesienia o charakterze technicznym, to znaczy do Biblii, do źródeł tekstu, do starożytnych świadectw oraz do bibliografii. Przypisy te znajdują się na stronie z tekstem oryginalnym i chociaż zostały sporządzone

w wersji łacińskiej, to jednak ze względu na charakter podanych w nich danych nawet Czytelnikowi nieznającemu łaciny nie przysporzą trudności w ich rozumieniu, a na pewno ułatwią korzystanie z naszego wydania również Czytelnikom nieznającym języka polskiego.

Noty oznaczone dużymi literami łacińskimi (A, B, C,...) umieszczone są na stronie z polskim tłumaczeniem i zawierają zasadniczo wyjaśnienie skierowane do Czytelnika polskiego. Podajemy w nich między innymi problemy związane z właściwym rozumieniem stosowanych przez synody terminów, których niejednokrotnie nie można oddać w języku polskim w sposób jednoznaczny. Ponadto, staramy się w nich ukazywać szerszy kontekst zarówno historyczny i teologiczny, jak również prawny, rozpatrywanych problemów teologicznych, mając na uwadze przede wszystkim Czytelników i badaczy, którzy przecież nie zawsze muszą być zorientowani w poruszanej w danym miejscu problematyce. Mają więc one charakter pomocniczy i skierowane są szczególnie do Czytelników nie zajmujących się na co dzień tego typu sprawami.

Ukazanie ciągłości tradycji prawa skłoniło nas do podawania w przypisach odniesień do poprzednich synodów, a także do pierwszej średniowiecznej kodyfikacji prawa, jaką było *Decretum Gratiani* oraz *Decretalium Collectiones*, tworzące razem *Corpus Iuris Canonici*. Dla ułatwienia podajemy każdorazowo strony klasycznego wydania Aemiliusa Friedberga z Lipska (1879-1881). Podajemy też odniesienia do Kanonów apostołskich, które zostały opublikowane razem z Konstytucjami apostołskimi, gdzie jak się wydaje zaistniały w Kościele jako ukształtowany zbiór prawa, ponieważ zbierają one najstarsze i wcześniejsze tradycje kanoniczne. W ten sposób Czytelnik zostaje poinformowany, że odnośny przepis może być wcześniejszy od danego synodu albo że zaistniawszy na nim, następnie pojawił się w zbiorze Kanonów apostołskich.

Prezentowane teksty uzupełniamy mapą oraz kilkoma indeksami tradycyjnie zamieszczanymi w tego rodzaju wydaniach. Na mapie zaznaczamy jedynie miasta i miejsca synodów omówionych w niniejszym tomie. Oprócz indeksu biblijnego, dokumentów kościelnych (sobory, synody, papieże, kolekcje praw), pisarzy, imion własnych oraz indeksu rzeczowego (odsyłamy w nim Czytelnika do poszczególnych synodów, a nie do stron książki), podajemy w języku łacińskim alfabetyczny wykaz odbytych synodów wraz z ich datami.

Dla Czytelników polskich zaraz na następnych stronach dołączamy także wykaz polskich nazw miejsc odbytych synodów wraz z ich łacińskimi odpowiednikami w układzie łacińsko-polskim oraz polsko-łacińskim.

AQUILEIA (3 septembris 381)¹: acceptatio *symboli Nicaeni*; in causa Palladii et Secundiani accusati, ut ariani sint.

Gesta Concilii Aquileienseis tempore Damasi Papae I

(PL 16, 916A-939C)

5 **1.** Syagrio et Eucherio viris clarissimis coss. III non. Sept. Aquileiae
in Ecclesia considentibus, cum episcopis, Aquileienseis civitatis Valeria-
no, Ambrosio, Eusebio, Limenio, Anemio, Sabino, Abundantio, Artemio,
Constantio, Iusto, Philastro, Constantio, Theodoro, Almachio, Domnino,
Amantio, Maximo, Felice, Bassiano, Numidio, Ianuario, Proculo, Heliodo-
10 ro, Iovino, Felice, Exuperantio, Diogene, Maximo, Macedonio, Cassiano,
Marcello et Eustathio episcopis; Ambrosius episcopus dixit:

2. Diu citra acta tractavimus: et quoniam tanta sacrilegia a parte Palladii
et Secundiani nostris auribus ingeruntur, ut difficile quisque credat tam
aperte eos blasphemare potuisse; vel ne qua ipsi calliditate dicta sua postea
15 negare conentur, licet de tantorum sacerdotum testificatione dubitari non
queat: tamen quoniam omnibus episcopis placet, fiant acta; ut unusquisque
professionem suam negare non possit. Quid ergo vobis, sancti viri, placeat
declarandum est.

Omnes episcopi dixerunt: Placet.

20 Ambrosius episcopus dixit: Disceptationes nostrae ex re firmandae sunt
scripto imperiali, ut allegentur.

¹ Cf. MANSI III, 601-615; Sch 267, 330-383; CSEL 82/3; cf. PL 62, 433-455; «Antichità altoadriatiche» 21 (1981) – annales consecrati sinodo in Aquilea (381); G. BARDY, *Sur un synode de l'Illyricum (375)*, Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétiennes 2 (1912) 259-274; G. CUSCITO, *Fede e politica ad Aquileia. Dibattito teologico e centri di potere (secoli IV – VI)*, Udine 1987; Y.-M. DUVAL, *La présentation arienne du concile d'Aquilée de 381*, Revue d'histoire ecclésiastique 76 (1981) 317-331; G. GOTTLIEB, *Das Konzil von Aquileia (381)*, in: Annuario historiae conciliorum 11 (1979) 287-306; T. H. GREEN, *Ambrose, Aquileia and Antioch. A Study in early East – West disaffection*, in: Eastern Churches Quarterly 15 (1963) 65-80; R. GRAYSON, L. GILISSEN, *Les scolies ariennes du Parisinus latinus 8907*.

AKWILEA (3 września 381)¹: potwierdzenie *credo* z Nicei (381); w sprawie Palladiusza i Sekundiana, oskarżonych o arianizm^A.

Akta synodu akwilejskiego za czasów papieża Damazego I

(tłum. Jerzy Krzemień, Sabina Poręba)

1. Za konsulatu znakomitych mężów Syagriusza i Euchariusza, 3 września [381], podczas zgromadzenia w kościele akwilejskim, na którym wraz z Walerianem, biskupem Akwilei, obradowali biskupi: Ambroży, Euzebiusz, Limeniusz, Anemiusz, Sabinus, Abundancjusz, Artemiusz, Konstancjusz, Justus, Filaster, Konstancjusz, Teodor, Almachiusz, Dominus, Amancjusz, Maksym, Feliks, Bassianus, Numidiusz, January, Prokulus, Heliodor, Jowinus, Feliks, Ekssuperancjusz, Diogenes, Maksym, Macedoniusz, Kasjan, Marcei i Eustazjusz, głos zabrał biskup Ambroży:

2. Długo już prowadziliśmy rozmowy bez protokołów. Skoro jednak ze strony Palladiusza i Sekundiana tak świętokradcze słowa dochodzą do naszych uszu, że trudno uwierzyć, iż oni tak otwarcie mogli bluźnić, albo że próbowali potem z równą zręcznością wypierać się swoich słów. Chociaż więc nie można wątpić o świadectwie tak wielu kapłanów, ponieważ jednak zyskało to uznanie wszystkich biskupów, niech powstaną protokoły, aby nikt nie mógł potem wyprzeć się tego, co wyznał. Należy więc zadeklarować, święci mężowie, czy się zgadzacie.

Wszyscy biskupi odrzekli: Zgoda.

Biskup Ambroży powiedział: Nasze dołączone niżej ustalenia potwierdza pismo cesarskie.

^A Synod 32 biskupów pod przewodnictwem Valeriana z Akwilei, ale z przemożnym udziałem Ambrożego z Mediolanu. Potwierdzono *credo* nicejskie i rozważano sprawę biskupów iliryjskich. Uznano ich winę, złożono ich więc z urzędu i ogłoszono heretykami. Synod wysłał kilka listów informujących o przebiegu obrad. Ich treść się powtarza, przytaczamy jedynie sprawozdanie z obrad.

Scriptum imperiale recitatur in Concilio

3. Sabinianus diaconus recitavit: «Ambigua dogmatum reverentia ne
dissideant sacerdotes quamprimum experiri cupientes, convenire in Aquilei-
ensium civitatem ex dioecesi meritis excellentiae tuae creditam, episcopos
5 iusseramus. Neque enim controversiae dubiae sententiae rectius poterant
expediri, quam si obortae altercationis interpretes ipsos constituissemus
antistites; ut videlicet a quibus proficiscuntur instituta doctrinae, ab eisdem
discordis eruditionis repugnantia solveretur.

4. Neque sane nunc aliter iubemus ac iussimus, non invertentes praecepti
10 tenorem, sed superfluum convenarum copiam reolentes. Nam quod Ambrosius
et vitae merito, et Dei dignatione conspicuus episcopus Mediolanensium
civitatis ibi multitudinem non opus esse suggerit, ubi veritas non laboraret
in pluribus, si locata esset in paucis: seque eorum qui contra astant
assertionibus, et sacerdotes vicinarum ex Italia civitatum satis abundeque
15 sufficere posse suggerit; abstinendum venerabilium virorum fatigatione
censuimus, ne quis vel maturo aevo gravis, vel corporali debilitate confectus,
vel laudabili paupertate mediocris, insuetas repetat terras». Et reliqua.

5. Ambrosius episcopus dixit: Ecce quod Christianus constituit imperator.
20 Noluit iniuriam facere sacerdotibus; ipsos interpretes constituit episcopos.
Ac per hoc, quoniam in sacerdotali Concilio considemus, responde ad ea
quae tibi proponuntur. Arii epistola lecta est¹: etiam nunc recitabitur, si tibi

Un échantillonnage d'écritures latines du Ve siècle, (Armarium codicum insignium, 1), Turnhout 1980; R. GRAYSON, *Le texte des Actes du Concile d'Aquilée (381)*, Scriptorium. Revue internationale des Études relatives aux manuscrits 38 (1984) 132-139; IDEM, *Litterature arienne latine*, t. 1, *Débat de Maximinus avec Augustin, Scolies ariennes sur le concile d'Aquilée. Concordances et index*, (Informatique et étude de textes, XI, 1), Louvain-la-Neuve 1980; J. M. HANSENS, *Il concilio di Aquileia del 381 alla luce dei documenti contemporanei*, La Scuola Cattolica 103 (1975) 562-644; N. MC LYNN, *The „Apology” of Palladius. Nature and Purpose*, The Journal of Theological Studies 42 (1991) 52-76; M. Meslin, *Les Ariens d'Occident (335-430)*, Paris 1967; A. DE NICOLA, *Il dibattito teologico negli Atti del Concilio di Aquileia del 381*, Ricerche religiose del Friuli e dell' Istria 2 (1983) 47-93; M. SIMONETTI, *Arianesimo latino*, Studi medievali 8 (1967) 663-744; IDEM, *La crisi ariana*, Roma 1975, 542-548; J. ŚRUTWA, *Synod Akwilejski 381 – zachodni odpowiednik Soboru Konstantynopolskiego I*, VoxP, 3/4 (1982) 190-199; S. TAVANO, *Aquileia nei suoi concili antichi*, Studia Pataviana 16 (1969) 36-59; J. ZEILLER, *La date du concile d'Aquilée (3 septembre 381)*, Revue d'histoire ecclésiastique 33 (1937) 39-44. Aliae epistulae: Mansi III, 615-632. Titulus in MANSI 3, 601.

¹ Scilicet expositio fidei Arii, quae mandavit Alexandro, episcopo Alexandriae. Textus epist. Arii, cf. ATHANASIUS, *De synodis*, 16 (OPITZ II/1, 243-244; PG 26, 708s),

List cesarski odczytany na synodzie

3. Diakon Sabinianus odczytał: „Wobec wahania co do uznania dogmatów, aby kapłani, którzy pragną jak najszybciej rozstrzygnąć spór, nie trwali w niezgodzie, nakazaliśmy, żeby biskupi z diecezji powierzonej urzędowi waszej ekscelencji zgromadzili się w Akwilei. Nierozstrzygniętych bowiem kwestii spornych nie można było właściwiej rozwikłać, jak poprzez wyznaczenie samych biskupów na arbitrów zaistniałego sporu. Przecież jak od nich pochodzą zasady nauczania, tak oni winni wyjaśnić sprzeczności niszczące jedność nauki.

4. I teraz zgoła nie inaczej rozkazujemy, niż rozkazaliśmy wcześniej. Nie zmieniamy ciągłości zalecenia, lecz ponownie rozważamy, czy liczba zgromadzonych nie byłaby zbyt duża. Ambroży, wyróżniający się i z powodu doskonałości życia i dzięki łaskawości Bożej, biskup Mediolanu, doradza, że nie potrzeba mnóstwa ludzi, tam, gdzie prawowierna nauka nie była zagrożona przez licznych, lecz wystarczy, że będzie ona okazana przez kilku. Kapłani okolicznych miast z Italii w zupełności wystarczą, aby dać odpowiedź tym, którzy sprzeciwiali się uznanym twierdzeniom. Przeto postanowiliśmy, że należy oszczędzić trudu czcigodnym mężom, aby ktoś, czy to sterany wiekiem, czy osłabiony chorobą ciała, czy też wątły z powodu godnego pochwały ubóstwa, nie powracał raz po raz do obcych krajów». I tak dalej.

5. Biskup Ambroży powiedział: Oto co postanowił chrześcijański cesarz. Nie chcąc ubliżyć kapłanom, biskupów ustanowił arbitrami. A skoro wspólnie zasiedliśmy jako kapłański synod, odpowiedz na przedstawiane ci zarzuty. Odczytano list Ariusza¹; teraz także zostanie odczytany, jeśli sobie życzysz. Od początku zawiera bluźnierstwa. Jedynie Ojca nazywa wiecznym.

videtur. A principio habet blasphemias, solum Patrem aeternum dixit. Si tibi videtur quod Dei Filius sempiternus non sit, hoc ipsum quemadmodum vis, astrue: si damnandum putas, damna. Evangelium praesens est, et Apostolus, omnes Scripturae praesto sunt. Unde vis astrue, si putas non esse Dei
5 Filium sempiternum.

6. Palladius dixit: Vestro studio factum est, sicut dictat lectio sacra a vobis prolata, ut non esset generale et plenum concilium: absentibus consortibus nostris, nos respondere non possumus.

Ambrosius episcopus dixit: Qui sunt consortes vestri?

10 Palladius dixit: Orientales episcopi.

7. Ambrosius episcopus dixit: Interim quia superioribus temporibus concilium sic factum est, ut Orientales in Orientis partibus constituti haberent concilium, Occidentales in Occidente; nos in Occidentis partibus constituti convenimus ad Aquileiensem civitatem, iuxta imperatoris praeceptum.
15 Denique etiam praefectus Italiae litteras dedit, ut si vellent Orientales convenire, in potestate haberent: sed quia scierunt consuetudinem huiusmodi, ut in Oriente Orientalium esset concilium, intra Occidentem Occidentalium; ideo putaverunt non esse veniendum.

8. Palladius dixit: Imperator noster Gratianus iussit Orientales venire: negas tu iussisse eum? Ipse imperator nobis dixit se Orientales iussisse venire.
20

Ambrosius episcopus dixit: Utique iussit, qui non prohibuit huc venire.

Palladius dixit: Sed ne venirent tua petitio fecit: sub specie falsae voluntatis hoc impetrasti, et distulisti concilium.

25 **9.** Ambrosius episcopus dixit: Non opus est diutius evagari, responde nunc. Bene dixit Arius solum aeternum Patrem? Et secundum Scripturas hoc dixit, an non?

Palladius dixit: Non tibi respondeo.

Constantius episcopus dixit: Non respondes, qui tamdiu blasphemasti?

30 Eusebius episcopus dixit: Sed debebis simpliciter fidei tuae prodere libertatem. Si a te gentilis exigeret quemadmodum in Christum crederes, confiteri erubescere non deberes.

10. Sabinus episcopus dixit: Tu petisti ut responderemus: hodie ex voluntate tua, et te urgente, convenimus, et non exspectavimus reliquos fratres, qui poterant venire. Proinde non tibi liberum est evagari. Christum
35 dicis esse creatum? aut sempiternum dicis esse Filium Dei?

EPIPHANIUS, *Panarion* 69, 7 (CGS 37; PG 42, 213s); HILARIUS, *De Trinitate*, IV, 12s. VI, 5s (PL 10, 104-107. 160s).

Jeśli wydaje ci się, że Syn Boży nie jest wieczny, dowiedz tego w jaki chcesz sposób. Jeśli zaś uważasz to za godne potępienia, potęp. Z pomocą przychodzi Ewangelia i Apostoł; dostępne są wszystkie Pisma. Dostarcz dowodów skąd chcesz, jeśli sądzisz, że Syn Boży nie jest wieczny.

6. Palladiusz powiedział: Wasza zawziętość sprawiła, jak powiedziało pismo cesarskie przez was przytoczone, iż nie odbędzie się synod powszechny i pełny. Wobec nieobecności naszych współbraci nie możemy wam odpowiedzieć.

Biskup Ambroży zapytał: Kim są wasi współbracia?

Palladiusz odrzekł: To biskupi wschodni.

7. Biskup Ambroży powiedział: Ponieważ już wcześniej synod odbył się w taki sposób, że biskupi Wschodu obradowali na terenach wschodnich, biskupi Zachodu na Zachodzie, my, którzy urzędujemy na terenach zachodnich, przybywamy wedle zalecenia cesarskiego na zgromadzenie do Akwilei. Ponadto prefekt Italii wydał pismo, aby mogli przybyć wschodni biskupi, jeśliby chcieli. Ponieważ jednak znali ten zwyczaj, że na Wschodzie odbywał się synod wschodni, na Zachodzie zachodni, dlatego uznali, że nie należy przybywać.

8. Palladiusz powiedział: Nasz cesarz Gracjan rozkazał, żeby biskupi Wschodu przybyli. Czy ty zaprzeczysz, że rozkazał? Sam cesarz nam powiedział, że wydał rozkaz, aby przybyli biskupi Wschodu.

Biskup Ambroży odrzekł: Z pewnością rozkazał ten, kto nie zabronił tu przybyć!

Palladiusz powiedział: Lecz twa prośba sprawiła, że nie przybyli. Pod pozorem fałszywej dobrowolności to wyjednałeś i opóźniłeś synod.

9. Biskup Ambroży powiedział: Nie trzeba byś dłużej odbiegał od sprawy. Odpowiedz teraz: czy Ariusz słusznie tylko Ojca nazwał wiecznym, i czy powiedział to zgodnie z Pismem, czy nie?

Palladiusz odrzekł: Tobie nie odpowiadam.

Biskup Konstancjusz zapytał: Ty, który tak długo bluźniłeś, nie odpowiadasz?

Biskup Euzebiusz powiedział: Otóż powinieneś po prostu okazać wolność twojej wiary. Jeśli poganin domagałby się od ciebie wyjaśnienia, w jaki sposób wierzysz w Chrystusa, nie powinieneś wstydzić się wyznać.

10. Biskup Sabinus powiedział: To ty zażądałeś, abyśmy odpowiedzieli. Dziś z twej woli i pod twym naciskiem zebraliśmy się nie czekając przybycia pozostałych braci, którzy jeszcze mieli dołączyć. Dlatego nie wolno ci odbiegać od tematu. Albo twierdzisz, że Chrystus został stworzony, albo twierdzisz, że jest wiecznym Synem Bożym?

Palladius dixit: Dixi tibi, nos ideo diximus vobis ut veniremus, et convinceremus quod non recte fecistis subrepere imperatori.

Ambrosius episcopus dixit: Legatur epistola Palladii, utrum nobis hoc mandaverit, et docebitur quod etiam nunc fallit.

5 Palladius dixit: Legatur plane.

Episcopi dixerunt: Imperator cum esset praesens Syrmio, tu illum interpellasti, an ipse te compulit? Et addiderunt: Quid ad ista respondes?

Palladius respondit: Dixit mihi: Vade. Diximus: Orientales, conventi sunt? Ait: Conventi sunt. Numquid si Orientales non fuissent conventi, numquid nos convenissemus?

10 **11.** Ambrosius episcopus dixit: Sequestrata sit causa Orientalium, sententiam tuam hodie quaero. Arii tibi epistola lecta est¹: soles te Arianum negare. Aut damna hodie Arium, aut defende.

Palladius dixit: Non est auctoritatis tuae, ut hoc a me quaeras.

15 Eusebius episcopus dixit: Non credimus religiosum imperatorem aliud dixisse, quam scripsit. Episcopus iussit convenire: non potuit tibi soli contra rescriptum suum dicere, ut sine Orientalibus causa minime diceretur.

Palladius dixit: Si Itali soli iussi sunt convenire?

20 Evagrius presbyter et legatus dixit: Ut ante quatuor dies, et ante biduum responderet se affuturum. Quid ergo exspectabas? Orientalium, ut dicis, consortium tuorum sententiam exspectandam? Sic debuisti mandare, non promittere conflictum.

Palladius dixit: Quia quasi ad concilium plenum veneram, vidi non convenisse consortes meos, ut convenirem, et dicerem secundum iussionem
25 ageretis in praeiudicium futuri Concilii.

12. Ambrosius episcopus dixit: Ut hodie resideremus, ipse exegisti. Denique etiam hodie tu ipse dixisti quia christiani ad christianos venimus. Christianos igitur nos probasti. Promisisti te conflictaturum, promisisti te allaturum aut acceptaturum esse rationem. Libenter itaque accepimus
30 praefationem tuam. Optavimus ut quasi christianus venires. Obtuli tibi epistolam Arii, quam scripsit Arius, de cuius nomine dicitis vos iniuriam frequenter sustinere. Dicitis quod Arium non sequamini. Hodie aperta debet esse sententia: aut condemna illum, aut astrue quibusvis lectionibus.

¹ Cf. supra 5 cum nota.

Palladiusz odrzekł: Już ci powiedziałem. Napisaliśmy do was z prośbą o zebranie, aby wykazać na nim, iż nie postąpiliście słusznie wciągając cesarza w swoje intrygi.

Biskup Ambroży powiedział: Niech zostanie odczytany list Palladiusza. Sprawdzimy czy nam to oznajmił. A niech zostanie pouczony, że i teraz się myli.

Palladiusz odparł: Niech zostanie odczytany wyraźnie.

Biskupi zapytali: Gdy cesarz był obecny w Sirmium, czy ty zwróciłeś się do niego, czy też on sam cię wezwał? – I dodali: Cóż na to odpowiesz?

Palladiusz odrzekł: Powiedział mi: „Idź”. Zapytałem: „Czy biskupi wschodni zostali wezwani?” Odpowiedział: „Zostali wezwani”. Czyż myślicie, że jeśli wschodni nie zostaliby wezwani, my byśmy przybyli?

11. Biskup Ambroży powiedział: Odłóżmy już na bok sprawę biskupów Wschodu, dziś pytam o twoje zdanie. Odczytano ci list Ariusza¹. Zwykłeś twierdzić, że nie jesteś arianinem; zatem potęp dziś Ariusza, albo broń.

Palladiusz odparł: Nie masz prawa wymagać tego ode mnie.

Biskup Euzebiusz powiedział: Nie wierzymy, by pobożny cesarz co innego powiedział, a co innego napisał. Rozkazał, aby spotkali się biskupi. Nie mógł tobie jednemu, wbrew swemu reskryptowi, powiedzieć, aby bez biskupów Wschodu sprawę wcale nie rozpatrywano.

Palladiusz zapytał: Czy samym biskupom Italii rozkazano się zebrać?

Ewagriusz^A, prezbiter i legat, powiedział: Cztery dni temu i przedwczoraj mówiłeś, że odpowiesz i będziesz do dyspozycji. Czyż więc, jak mówisz, oczekiwałeś opinii twoich wschodnich towarzyszy? To winieneś oznajmić, a nie obiecywać dyskusji.

Palladiusz rzekł: *(tekst skażony)* † Przybyłem, jak na pełny synod, zobaczyłem jednak, że moi towarzysze nie przybyli. Chociaż przybyłem, jak powiedziałem, wedle rozkazu, wydaliście z góry wyrok przesądający, co do przyszłego synodu †

12. Biskup Ambroży powiedział: Zażądałeś, abyśmy dziś usiedli. Dziś wreszcie też powiedziałeś: „Jako chrześcijanie przybywamy do chrześcijan”. Uznałeś nas zatem za chrześcijan. Przyrzekłeś, że będziesz toczyć spór. Zapowiedziałeś, że się przeciwstawisz lub na powrót przyjmiesz naukę. Chętnie przeto przyjęliśmy twoją wstępną deklarację. Chcieliśmy, abyś przybył jako chrześcijanin. Pokazałem ci list napisany przez Ariusza, o którym mówicie, że z powodu jego imienia często znosicie niesprawiedliwość. Mówicie, że nie idziecie za Ariuszem. Dziś trzeba wyraźnie powiedzieć: potęp go albo

^A Tekst nie podaje, kogo reprezentował Ewagriusz. Prawdopodobnie był prezbiterem z Antiochii, współpracował z nieuznanym na Wschodzie biskupem Paulinem, którego na Zachodzie traktowano jako legalnego przełożonego Kościoła w Antiochii.

Et addidit: Ergo iuxta epistolam Arii Christus Dei Filius non est sempiternus?

Palladius dixit: Nos diximus probaturos nos christianos, sed in concilio pleno. Non vobis respondemus omnino in praeiudicium concilii futuri.

Eusebius episcopus dixit: Sine calliditate, fidei tuae professionem debes
5 exponere.

Palladius dixit: Et quid concilio reservamus?

13. Ambrosius episcopus dixit: Omni ore condemnatio facta est in eum, qui negaret Dei Filium sempiternum. Negavit Arius; hunc sequitur Palladius, qui non vult condemnare Arium. Itaque utrum huius probanda sententia sit,
10 considerate: et utrum secundum Scripturas dicat, aut contra Scripturas, intelligere licet. Lectum est enim: Sempiterna virtus Dei atque divinitas¹. Dei virtus Christus est? Si igitur sempiterna Dei virtus est, sempiternus utique Christus est; quia Christus est Dei virtus².

Eusebius episcopus dixit: Haec fides nostra est, haec intelligentia catholica. Qui haec non dixerit, anathema.
15

Omnes episcopi dixerunt: Anathema.

14. Eusebius episcopus dixit: Specialiter dicit solum Patrem sempiternum, et Filium aliquando coepisse.

Palladius dixit: Arium nec vidi, nec scio qui sit.

Eusebius episcopus dixit: Arii blasphemia prolata est, in qua negat Dei Filium sempiternum. Hanc perfidiam damnas cum auctore, aut asseris?
20

Palladius dixit: Ubi auctoritas pleni concilii non est, non dico.

15. Ambrosius episcopus dixit: Dubitas post divina iudicia damnare Arium, cum crepuerit medius³? Et addidit: Dicant etiam sancti viri legati Gallorum.
25

Constantius episcopus et legatus Gallorum dixit: Hanc impietatem eius hominis et semper damnavimus, et nunc damnamus non solum Arium; sed et quicumque Filium Dei non dixerit sempiternum.

Ambrosius episcopus dixit: Quid etiam dicit dominus meus Iustus?

Iustus episcopus et legatus Gallorum dixit: Qui Filium Dei coaeternum cum Patre non confitetur, anathema habeatur.
30

Omnes episcopi dixerunt: Anathema.

16. Ambrosius episcopus dixit: Dicant etiam Afrorum legati, qui omnium civium huc attulere sententias.

¹ Rom 1, 20.

² Cf. 1 Cor 1, 18. 24.

³ Cf. Act 1, 18. Ambrosius mortem Arii memorat; de similitudine mortis Arii et Iudae, cf. SOZOMENUS, HE, II, 29s et SOCRATES, HE, I, 38.

udowodnij bez różnicy wszystko, co odczytano. – I dodał: Czy więc, zgodnie z listem Ariusza, Chrystus Syn Boży nie jest wieczny?

Palladiusz rzekł: Obiecaliśmy dowieść, iż jesteśmy chrześcijanami, lecz tylko na pełnym synodzie. Wam w ogóle nie odpowiemy ze względu na waszą z góry przesądzającą decyzję, co do przyszłego synodu.

Biskup Euzebiusz powiedział: Powstrzymując się od przebiegłości wnieneś złożyć wyznanie twej wiary.

Palladiusz zapytał: A co zostawimy na synod?

13. Biskup Ambroży powiedział: Jednogłośnie potępiono tego, który przeczył, że Syn Boży jest wieczny. Zaprzeczył Ariusz. W jego ślady idzie Palladiusz, który nie chce potępić Ariusza. Przeto oceńcie, czy należy zbadać jego opinię, i czy można poznać, że przemawia zgodnie z Pismami, czy wbrew Pismom. Przeczytano bowiem: „Wiekuiста Jego moc oraz Bóstwo”¹. Chrystus jest mocą Boga. Jeśli przeto moc Boga jest wieczna, wieczny musi być Chrystus, ponieważ Chrystus jest mocą Boga².

Biskup Euzebiusz powiedział: Taka jest nasza wiara, takie zrozumienie powszechne. Kto by tak nie mówił, niech będzie wyklęty.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

14. Biskup Euzebiusz powiedział: [Ariusz] twierdzi szczególnie, że tylko Ojciec jest wieczny, a Syn miał kiedyś początek.

Palladiusz rzekł: Ariusza ani nie widziałem, ani nie wiem, kto to jest.

Biskup Euzebiusz powiedział: Wyszło na jaw bluźnierstwo Ariusza, w którym zaprzecza, że Syn Boży jest wieczny. Czy potępiasz tę przewrotność wraz z jej autorem, czy popierasz?

Palladiusz rzekł: Nie wypowiem się, gdy nie ma pełnego synodu.

15. Biskup Ambroży powiedział: Wahasz się potępić, skoro Bóg wydał wyrok potępiający, gdy Ariusz pękł na pół³ – I dodał: Niech przemówią także święci mężowie, legaci Galów.

Konstancjusz, biskup i legat Galów, przemówił: Bezbożność tego człowieka zawsze potępialiśmy i teraz potępiamy; nie tylko Ariusza, lecz i każdego, kto nie wyznaje, że Syn Boży jest wieczny.

Biskup Ambroży zapytał: Cóż nadto doda mój pan Justus?

Justus, biskup i legat Galów, powiedział: Niech będzie wyklęty, kto nie wyznaje, że Syn Boży jest współwieczny z Ojcem.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

16. Biskup Ambroży powiedział: Niech głos zabiorą także legaci afrykańscy, którzy dostarczyli tutaj opinie wszystkich swoich rodaków.

Felix episcopus et legatus dixit: Si quis Filium Dei negaverit sempiternum, et coaeternum negaverit, non solus ego legatus totius Africanæ provinciae damno: sed et cunctus chorus sacerdotalis, qui ad hunc coetum sanctissimum me misit, etiam ipse ante damnavit.

5 Anemius episcopus dixit: Caput Illyrici non nisi civitas est Sirmiensis: ego igitur episcopus illius civitatis sum. Eum qui non confitetur Filium Dei aeternum, et coaeternum Patri, quod est sempiternum, anathema dico: sed etiam iis qui idem non confitentur.

17. Ambrosius episcopus dixit: Audite sequentia.

10 Et recitatum est: Solum aeternum, solum sine initio, solum verum, solum immortalitatem habentem¹.

Ambrosius episcopus dixit: Et in hoc damna eum, qui negat Filium Deum verum. Cum enim ipse sit veritas, quemadmodum non est Deus verus? Et addidit: Quid ad hoc?

15 Palladius dixit: Filium verum quis non dicit?

Ambrosius episcopus dixit: Arius negavit.

Palladius dixit: Cum Apostolus dicat Christum super omnia Deum², potest aliquis negare verum Filium Dei?

20 **18.** Ambrosius episcopus dixit: Ut scias quam simpliciter veritas a nobis requiratur, ecce dico ego, ut dicis: sed semiplenum habeo. Cum enim ita dicis, videris negare Deum verum: si autem simpliciter confiteris: verum Deum Filium Dei, eo ordine astrue, quo ipse propono.

Palladius dixit: Ego secundum Scripturas tibi loquor, verum Filium Dei Dominum dico.

25 Ambrosius episcopus dixit: Verum Dominum dicis Filium Dei?

Palladius dixit: Cum verum Filium dicam, quid amplius?

Ambrosius episcopus dixit: Non quaero tantummodo, ut verum Filium dicas, sed ut verum Dominum Dei Filium dicas.

30 **19.** Eusebius episcopus dixit: Christus Deus verus est, secundum omnium fidem, et catholicam professionem?

Palladius dixit: Verus Dei Filius est.

Eusebius episcopus dixit: Nam et nos per adoptionem filii sumus³, ille secundum proprietatem generationis divinae. Et addidit: Confiteris ergo verum Filium Dei Dominum verum esse secundum nativitatem et proprietatem?

¹ Opinio Arii – vide supra 5 cum nota et cf. *Epistula Arii*, in: ATHANASIUS, *De synodis*, 16 (OPITZ II/1, 243 v. 28-29: μόνον αἰδίου, μόνον ἀναρχον, μόνον ἀληθινόν, μόνον ἀθανασίαν ἔχοντα). Cf. etiam 1 Tim 6, 16: μόνος ἔχων ἀθανασίαν.

² Cf. Rom 9, 5.

³ Cf. Gal 4, 7.

Feliks, biskup i legat, powiedział: Jeśli ktoś zaprzecza, że Syn Boży jest odwieczny i współwieczny [Ojcu], tego potępiam nie tylko ja legat całej prowincji afrykańskiej, lecz i złączone razem grono kapłańskie, które na to najświętsze zebranie mnie wysłało, także ono już wcześniej potępiło.

Biskup Anemiusz powiedział: Sirmium jest stolicą Illyrii. Ja zaś jestem biskupem tego miasta. Tego, kto wyznaje, że Syn Boży nie jest wieczny i współwieczny Ojcu, ponieważ nie jest odwieczny, przeklinam, lecz również i tych, którzy tego nie wyznają.

17. Biskup Ambroży powiedział: Posłuchajcie następujących słów.

I odczytano: „[Wyznajemy] jedyne go wiecznego, jedyne go bez początku, jedyne go prawdziwego, jedyne go nieśmiertelnego”¹.

Biskup Ambroży powiedział: I za to go potęp, że zaprzecza, iż Syn jest Bogiem prawdziwym. Skoro sam jest prawdą, jakże może nie być Bogiem prawdziwym? – I dodał: Co ty na to?

Palladiusz odrzekł: Któż mówi, że Syn nie jest prawdziwy?

Biskup Ambroży powiedział: Ariusz zaprzeczył.

Palladiusz rzekł: Skoro Apostoł mówi, że Chrystus jest Bogiem ponad wszystkim², czy ktoś może zaprzeczyć, że jest prawdziwym Synem Bożym?

18. Biskup Ambroży powiedział: Wiedz, że szczerze szukamy prawdy. Oto ja mówię, to samo co ty, lecz uważam to za niekompletne. Gdy bowiem mówisz, zdajesz się przeczyć, że [Syn] jest Bogiem prawdziwym. Jeśli zaś szczerze wyznajesz, że Syn Boży jest prawdziwym Bogiem, powiedz to w takiej kolejności, w jakiej ja przedstawiam.

Palladiusz odparł: Ja ci mówię zgodnie z Pismami. Mówię więc, że Pan jest prawdziwym Synem Bożym.

Biskup Ambroży zapytał: Czy mówisz, że Syn Boży jest prawdziwym Panem?

Palladiusz rzekł: Skoro mówię, że jest prawdziwym Synem, cóż więcej chcesz?

Biskup Ambroży powiedział: Oczekuję, żebyś powiedział, że jest nie tylko prawdziwym Synem, lecz abyś nazwał Syna Bożego prawdziwym Panem.

19. Biskup Euzebiusz zapytał: Czy Chrystus jest prawdziwym Bogiem według wiary wszystkich i katolickiego wyznania?

Palladiusz odrzekł: Jest prawdziwym Synem Bożym.

Biskup Euzebiusz powiedział: Tak i my jesteśmy synami przez adopcję³, On zaś wedle właściwości Boskiego pochodzenia. – I dodał: Czy więc wyznajesz, że prawdziwy Syn Boży jest prawdziwym Panem wedle zrodzenia i własnej natury?

Palladius dixit: Verum Dei Filium unigenitum dico.

Eusebius episcopus dixit: Hoc ergo putas contra Scripturas, si Christus Deus verus esse dicatur?

20. Cumque Palladius reticeret, Ambrosius episcopus dixit: Solum verum
5 Filium Dei qui dicit, et non vult dicere Dominum verum, videtur negare. Hoc igitur ordine confiteatur, si tamen confitetur, Palladius; et dicat utrum verum Dominum Dei Filium dicat.

Palladius dixit: Cum dicat Filius: Ut cognoscant te solum verum Dominum, et quem misisti Iesum Christum¹; affectu, an in veritate?

10 Ambrosius episcopus dixit: Ioannes dixit in epistola sua: Hic est verus Deus². Nega hoc.

Palladius dixit: Cum dicam tibi verum Filium, profiteor veram etiam divinitatem.

Ambrosius episcopus dixit: Et in hoc est fraus; sic enim soletis dicere
15 unam et veram divinitatem, ut Patris tantummodo, non etiam Filii veram et unam divinitatem dicatis. Ergo si aperte vis dicere, quia ad Scripturas me provocas, dic quod dixit evangelista Ioannes: Hic est verus Deus³: aut nega dictum.

Palladius dixit: Absque Filio alius genitus non est.

20 **21.** Eusebius episcopus dixit: Christus verus Deus secundum omnium fidem et catholicam professionem, an in sententia tua Deus verus non est?

Palladius dixit: Virtus Dei nostri est⁴.

Ambrosius episcopus dixit: Non habes libertatem profitendi; ac per hoc anathema ei, qui non confitetur verum Dominum Filium Dei.

25 Omnes episcopi dixerunt: Anathema habeatur, qui Christum Filium Dei Dominum verum non dixerit.

22. Iterum addidit: Solum verum, solum immortalitatem habentem⁵.

Ambrosius episcopus dixit: Filius Dei habet immortalitatem, aut non habet secundum divinitatem?

30 Palladius dixit: Apostolum admittis, an non? Rex regum, qui solus habet immortalitatem⁶.

Ambrosius episcopus dixit: De Christo Filio Dei quid dicis?

Palladius dixit: Christus nomen divinum est, an humanum?

¹ Io 17, 3.

² 1 Io 5, 20.

³ 1 Io 5, 20.

⁴ 1 Cor 1, 24.

⁵ Vide supra 17 cum nota.

⁶ 1 Tim 6, 15-16.

Palladiusz odparł: Wyznaję, że prawdziwy Syn Boży jest jednorodzony.

Biskup Euzebiusz powiedział: Czy więc uważasz, iż to wbrew Pismom, jeśli się mówi, że Chrystus jest prawdziwym Bogiem?

20. A skoro Palladiusz milczał, biskup Ambroży powiedział: Kto twierdzi, że jest tylko prawdziwym Synem Bożym, a nie chce uznać, że jest prawdziwym Panem, zdaje się zaprzeczać. W takiej więc kolejności Palladiusz niech złoży wyznanie, skoro wyznaje, i niech powie, czy uznaje Syna Bożego za prawdziwego Pana.

Palladiusz odrzekł: Gdy Syn mówi: „Aby poznali Ciebie jedynego, prawdziwego Pana i tego, którego posłałeś, Jezusa Chrystusa”¹, czy jest to zgodne z prawdą?

Biskup Ambroży powiedział: Jan rzekł w swym liście: „On jest prawdziwym Bogiem”². Zaprzecz temu.

Palladiusz odparł: Gdy ci mówię, że jest prawdziwym Synem, wyznaję także prawdziwą boskość.

Biskup Ambroży powiedział: I w tym kryje się podstęp. Do takiego bowiem stopnia zwykliście uznawać wyłącznie boskość Ojca jako jedyną i prawdziwą, że nie uznajecie prawdziwej i jedynej boskości Syna. Więc jeśli otwarcie chcesz powiedzieć, skoro już odsyłasz mnie do Pism, powiedz to, co powiedział Ewangelista Jan: „On jest prawdziwym Bogiem”³, albo zaprzecz, że to zostało powiedziane.

Palladiusz odrzekł: Prócz Syna inny nie został zrodzony.

21. Biskup Euzebiusz powiedział: Chrystus Bóg prawdziwy wedle wiary wszystkich i powszechnego wyznania, czy twoim zdaniem nie jest prawdziwym Bogiem?

Palladiusz powiedział: „Jest mocą naszego Boga”⁴.

Biskup Ambroży powiedział: Nie masz wolności w kwestii wyznawania! I dlatego właśnie niech będzie wyklęty ten, kto nie wyznaje, że Syn Boży jest prawdziwym Panem.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty ten, który Chrystusa, Syna Bożego, nie uznaje za prawdziwego Pana.

22. Dodał również: „Jedynego prawdziwego, jedynego posiadającego nieśmiertelność”⁵.

Biskup Ambroży zapytał: Czy Syn Boży, zgodnie z Bóstwem, posiada nieśmiertelność, czy też nie posiada?

Palladiusz odrzekł: Zgadzasz się z Apostołem czy nie? „Król królów, który jako jedyny posiada nieśmiertelność”⁶.

Biskup Ambroży zapytał: Co mówisz o Chrystusie Synu Bożym?

Palladiusz odparł: Czy imię Chrystus jest Boskie czy ludzkie?

23. Eusebius episcopus dixit: Secundum carnis quidem sacramentum Christus dicitur, sed idem Deus et homo est.

Palladius dixit: Christus nomen carnis est: Christus nomen humanum est; et respondete vos mihi.

5 Eusebius episcopus dixit: Quid superfluis immoraris? Cum legeretur impietas Arii, qui hoc dicit de Patre, quia solus habet immortalitatem¹, atulisti testimonium ad consensum impietatis Arii, ex Apostolo dicens: Qui solus habet immortalitatem, et lucem inaccessibilem habitat². Sed si intelligis, totius naturae dignitatem, in Dei nomine expressit: Siquidem in Dei
10 nomine Pater et Filius designantur.

Palladius dixit: Et ego vos, quod interrogavi, respondere nolulistis.

24. Ambrosius episcopus dixit: Aperte de te sententiam quaero: Filius Dei habet immortalitatem³ secundum generationem divinam, an non habet?

Palladius dixit: Secundum generationem divinam incorruptibilis, et per
15 carnem mortuus est.

Ambrosius episcopus dixit: Non divinitas mortua est, sed caro mortua est.

Palladius dixit: Ante vos mihi respondete.

Ambrosius episcopus dixit: Filius Dei secundum divinitatem habet immortalitatem, an non habet? Sed etiam fraudes et insidias tuas non secundum
20 Arii professionem prodidisti? Et addidit: Qui Filium Dei negat habere immortalitatem, quid vobis videtur?

Omnes episcopi dixerunt: Anathema habeatur.

25. Palladius dixit: Status divinus immortalis est.

Ambrosius episcopus dixit: Astute et hoc, ut de Dei Filio nihil exprimas
25 evidenter, et ego dico: Immortalitatem habet Dei Filius secundum divinitatem, aut nega quia non habet immortalitatem.

Palladius dixit: Christus mortuus est, an non?

Ambrosius episcopus dixit: Secundum carnem: anima nostra non moritur; scriptum est enim: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem
30 non possunt occidere⁴. Cum igitur anima nostra mori non possit, putas quod Christus secundum divinitatem mortuus sit?

Palladius dixit: Mortis appellationem quare tu horres?

Ambrosius episcopus dixit: Immo non horreo, confiteor secundum carnem meam; est enim per quem a mortis vinculis sum revinctus.

¹ «Solus habet immortalitatem» – cf. 1 Tim 6, 16.

² 1 Tim 6, 16.

³ «Habet immortalitatem» – cf. 1 Tim 6, 16.

⁴ Mt 10, 28.

23. Biskup Euzebiusz odpowiedział: Wprawdzie Chrystusem jest nazywany wedle objawienia w ciele, lecz jest równocześnie Bogiem i człowiekiem.

Palladiusz zapytał: Czy Chrystus jest imieniem ciała? Czy Chrystus jest imieniem ludzkim? I wy mi odpowiedzcie.

Biskup Euzebiusz powiedział: Dlaczego zajmujesz się tym, co zbyteczne? Odczytano bezbożność Ariusza, który mówi o Ojcu, że jako jedyny posiada nieśmiertelność¹. Ty zaś dostarczyłeś dowodu, iż zgadzasz się z herezją Ariusza, powtarzając za Apostołem: „Który jako jedyny posiada nieśmiertelność i zamieszkuje światłość niedostępną”². Pojmij więc, że w imieniu Boga objawił godność całej natury, ponieważ pod imieniem Boga przedstawia się i Ojca i Syna.

Palladiusz odrzekł: I wy nie chcieliście odpowiedzieć na to, o co ja zapytałem.

24. Biskup Ambroży powiedział: Pytam wprost o twe zdanie. Czy Syn Boży posiada nieśmiertelność³ wedle Boskiego zrodzenia, czy nie posiada?

Palladiusz odpowiedział: Stosownie do Boskiego zrodzenia nie podlega skażeniu, z powodu zaś ciała, umarł.

Biskup Ambroży powiedział: Bóstwo nie umarło, umarło jednak ciało.

Palladiusz powiedział: Najpierw wy mi odpowiedzcie.

Biskup Ambroży powiedział: Czy Syn Boży wedle Bóstwa posiada nieśmiertelność czy nie posiada? Czyż jednak i teraz nie idziesz za wyznaniem Ariusza, gdy ogłosiłeś twe fałszywe i podstępne tezy? – I dodał: Co myślicie o kimś, kto zaprzecza, że Syn Boży posiada nieśmiertelność?

Wszyscy biskupi odrzekli: Niech będzie wyklęty.

25. Palladiusz powiedział: Boski status jest nieśmiertelny.

Biskup Ambroży powiedział: Podstępny jesteś i w tym, że o Synu Bożym niczego wyraźnie nie mówisz. A ja mówię: Syn Boży posiada nieśmiertelność wedle Bóstwa. Zaprzecz więc prawdzie, że posiada nieśmiertelność.

Palladiusz zapytał: Chrystus umarł, czy nie?

Biskup Ambroży odrzekł: Wedle ciała. Dusza nasza nie umiera; napisano bowiem: „Nie bójcie się tych, którzy mogą zabić ciało, lecz duszy nie mogą”⁴. Skoro zatem dusza nie może umrzeć, czy sądzisz, że Chrystus w swym Bóstwie poniósł śmierć?

Palladiusz zapytał: Dlaczego drżysz na słowo śmierć?

Biskup Ambroży odpowiedział: Wcale nie drzę, lecz wyznaję według mego ciała, gdyż za jego to sprawą oplotły mnie więzy śmierci.

Palladius dixit: Mortem separatio facit spiritus; nam Christus Filius Dei carnem suscepit, et per carnem mortuus est.

Ambrosius episcopus dixit: Scriptum est Christum passum¹. Secundum carnem igitur passus est, secundum divinitatem habet immortalitatem. Hoc qui negat, diabolus est.

Palladius dixit: Ego Arium non novi.

26. Ambrosius episcopus dixit: Ergo male dixit Arius, cum etiam Filius Dei habeat immortalitatem secundum divinitatem. Et addidit: Bene dixit ergo, an male?

Palladius dixit: Non consentio.

Ambrosius episcopus dixit: Cui non consentis? Anathema illi, qui non explicat fidei libertatem.

Omnes episcopi dixerunt: Anathema.

Palladius dixit: Dicite quod vultis, eius est divinitas immortalis.

15 Ambrosius episcopus dixit: Cuius, Patris, an et Filii? Et addidit: Multas impietates congressit Arius. Sed ad alia transeamus.

27. Et recitatum est: Solum sapientem².

Palladius dixit: Pater a se sapit: Filius autem sapiens non est.

20 Ambrosius episcopus dixit: Ergo Filius non est sapiens, cum ipse sit sapientia³? Nam et nos dicimus, quia ex Patre natus est Filius.

Eusebius episcopus dixit: Est aliquid tam impium, tam profanum, quam quod dixit sapientem Filium Dei negare?

Palladius dixit: Sapientia dicitur, quis potest sapientiam denegare?

Ambrosius episcopus dixit: Sapiens est, an non?

25 Palladius dixit: Sapientia est.

Ambrosius episcopus dixit: Sapiens ergo, cum sit sapientia.

Palladius dixit: Secundum Scripturas vobis respondemus.

Ambrosius episcopus dixit: Etiam sapientem, quantum video, Filium Dei Palladius negare conatus est.

30 Eusebius episcopus dixit: Qui negat Filium Dei sapientem, anathema sit. Omnes episcopi dixerunt, Anathema.

28. Eusebius episcopus dixit: Etiam Secundianus ad hoc respondeat.

35 Cumque Secundianus reticeret, Ambrosius episcopus dixit: Qui tacet, integrum vult habere iudicium. Et addidit: Solum Patrem bonum cum dicit, Filium confessus est, an negavit?

¹ Cf. 1 P 2, 21.

² Vide supra 17 cum nota et cf. *Epistula Arii*, in: ATHANASIIUS, *De synodis*, 16 (ΟΡΙΤΖ II/1, 243 v. 29: μόνον σοφόν).

³ Cf. 1 Cor 1, 24.

Palladiusz powiedział: Oddzielenie się ducha powoduje śmierć. Chrystus Syn Boży przyjął ciało i przez ciało umarł.

Biskup Ambroży powiedział: Napisano, że Chrystus cierpiał¹. Wedle ciała przeto cierpiał, wedle Boskości posiada nieśmiertelność. Kto temu przeczy jest demonem.

Palladiusz powiedział: Ja nie znam Ariusza.

26. Biskup Ambroży zapytał: Ariusz więc źle powiedział, skoro także Syn Boży posiada nieśmiertelność wedle Bóstwa. – I dodał: Dobrze więc, czy źle powiedział?

Palladiusz odrzekł: Nie zgadzam się.

Biskup Ambroży powiedział: Z kim się nie zgadzasz? Niech będzie wyklęty ten, kto nie wyjaśnia wolności swojej wiary.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

Palladiusz powiedział: Mówcie co chcecie, jego Boskość jest nieśmiertelna.

Biskup Ambroży powiedział: Kogo? Ojca czy też i Syna? – I dodał: Wiele bezbożności nagromadził Ariusz, przejdźmy do innych.

27. I odczytano: „Jedynego mądrego”².

Palladiusz powiedział: Ojciec sam z siebie jest mądry, Syn zaś mądry nie jest.

Biskup Ambroży odparł: Więc Syn nie jest mądry, skoro sam jest mądrością?³ Bo i my mówimy, że Syn został zrodzony z Ojca.

Biskup Euzebiusz powiedział: Czy jest coś równie bezbożnego, równie niecnego, jak przeczyć, że Syn jest mądry?

Palladiusz odrzekł: Jest nazywany mądrością. Któż może zaprzeczyć, że jest mądrością?

Biskup Ambroży zapytał: Jest mądry czy nie?

Palladiusz odpowiedział: Jest mądrością.

Biskup Ambroży zapytał: Czy więc jest mądry, skoro jest mądrością?

Palladiusz odparł: Odpowiadamy wam według Pism.

Biskup Ambroży powiedział: Jak widzę, Palladiusz śmie także przeczyć, że Syn Boży jest mądry.

Biskup Euzebiusz powiedział: Kto zaprzecza, że Syn Boży jest mądry, niech będzie wyklęty.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

28. Biskup Euzebiusz powiedział: Niech także Sekundian na to odpowie.

A skoro Sekundian milczał, biskup Ambroży powiedział: Kto milczy chce uzyskać wyrok na drodze pełnego procesu. – I dodał: Kiedy mówi, że tylko Ojciec jest dobry, czy o Synu to samo wyznaje, czy Jemu tego odmawia?

Palladius dixit: Legimus: Ego sum pastor bonus¹; et nos negamus? Quis non dicat bonum Dei Filium?

Ambrosius episcopus dixit: Ergo bonus est Christus?

Palladius dixit: Bonus.

5 Ambrosius episcopus dixit: Male ergo Arius de solo Patre dixit, cum etiam Filius Dei Deus bonus sit².

Palladius dixit: Qui bonum non dicit Christum, male dicit.

29. Eusebius episcopus dixit: Christum Deum bonum confiteris? Nam et ego bonus sum. Mihi dixit: Euge, serve bone³, et: Homo bonus profert de thesauro suo bona⁴.

Palladius dixit: Iam dixi, vobis non respondeo usque ad plenum concilium.

Ambrosius episcopus dixit: Iudaei dicebant quia bonus est⁵: et Arius negat quia Filius Dei bonus est.

Palladius dixit: Quis potest hoc negare?

15 Eusebius episcopus dixit: Bonus est ergo Deus Filius Dei.

Palladius dixit: Bonus Pater bonum Filium genuit.

30. Ambrosius episcopus dixit: Et nos bonos genuit⁶; sed non secundum divinitatem. Deum bonum Dei Filium dicis.

Palladius dixit: Filius Dei bonus est.

20 Ambrosius episcopus dixit: Vides ergo quia Christum bonum, bonum filium, non bonum Deum dicis; quod a te quaeritur. Et addidit: Qui bonum Filium Dei Deum non confitetur, anathema.

Omnes episcopi dixerunt: Anathema.

31. Item recitavit: Solum potentem⁷.

25 Ambrosius episcopus dixit: Potens est Filius Dei, an non?

Palladius dixit: Qui omnia fecit, non est potens? Qui omnia fecit, minus potest?

Ambrosius episcopus dixit: Ergo Arius male dixit. Et addidit: Vel in hoc damnas Arium?

30 Palladius dixit: Unde scio qui sit? Ego pro me respondeo tibi.

¹ Io 10, 11.

² Cf. *Epistula Aarii*, in: ATHANASII, *De synodis*, 16 (OPITZ II/1, 243 v. 29: μόνον ἀγαθόν).

³ Mt 25, 21.

⁴ Lc 6, 45.

⁵ Io 7, 12.

⁶ Cf. Gn 1, 31.

⁷ Vide supra 17 cum nota et cf. *Epistula Aarii*, in: ATHANASII, *De synodis*, 16 (OPITZ II/1, 243 v. 29: μόνον δυνάστην).

Palladiusz odparł: Czytamy: „Ja jestem dobrym pasterzem”¹ i czy my zaprzeczamy? Kto mówi, że Syn Boży nie jest dobry?

Biskup Ambroży zapytał: Więc Chrystus jest dobry?

Palladiusz powiedział: Jest dobry.

Biskup Ambroży zapytał: Ariusz więc powiedział źle, że sam tylko Ojciec jest dobry, skoro także Syn Boży jest dobrym Bogiem².

Palladiusz odpowiedział: Kto nie twierdzi, że Chrystus jest dobry, źle twierdzi.

29. Biskup Euzebiusz powiedział: Czy wyznajesz, że Chrystus jest dobrym Bogiem? Bo przecież i ja jestem dobry. Do mnie bowiem powiedział: „Wspaniale dobry służy”³, oraz: „Dobry człowiek wydobywa ze swego skarba dobre rzeczy”⁴.

Palladiusz powiedział: Już mówiłem, wam nie odpowiem, aż do czasu pełnego synodu.

Biskup Ambroży powiedział: Żydzi mówili: „Jest dobry”⁵, a Ariusz przeczy, że Syn Boży jest dobry.

Palladiusz odrzekł: Kto może temu zaprzeczyć?

Biskup Euzebiusz zapytał: Czy więc Syn Boży jest dobrym Bogiem?

Palladiusz powiedział: Dobry Ojciec zrodził dobrego Syna.

30. Biskup Ambroży powiedział: I nas wydał na świat jako dobrych⁶, lecz nie wedle Bóstwa. Czy uważasz, że Syn Boży jest dobrym Bogiem?

Palladiusz odparł: Syn Boży jest dobry.

Biskup Ambroży powiedział: Uważasz więc, że Chrystus jest dobry, jest dobrym Synem, nie mówisz jednak, czego się od ciebie wymaga, że jest dobrym Bogiem. – I dodał: Kto nie wyznaje, że Syn Boży jest dobrym Bogiem, niech będzie wyklęty.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

31. Odczytał również: „Jedynego potężnego”⁷.

Biskup Ambroży zapytał: Czy Syn Boży jest potężny, czy nie?

Palladiusz odrzekł: Czyż ten, który wszystko uczynił nie jest potężny? Czyż ten, który wszystko uczynił niewiele może?

Biskup Ambroży zapytał: Ariusz więc źle powiedział. – I dodał: Może w tym potępiasz Ariusza?

Palladiusz odrzekł: Skąd mam wiedzieć kto to jest? Ja ci odpowiadam za siebie.

Ambrosius episcopus dixit: Filius Domini Dei Deus potens est?

Palladius dixit: Potens.

Ambrosius episcopus dixit: Deus bonus est?

Palladius dixit: Iam dixi Filium Dei unigenitum esse potentem.

5 Ambrosius episcopus dixit: Dominum potentem.

Palladius dixit: Filium Dei potentem.

32. Ambrosius episcopus dixit: Potentes et homines sunt; scriptum est enim: Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate¹? Et alibi: Cum infirmor, tunc potens sum². Illud a te requiro, ut confitearis Dominum potentem esse Christum Dei Filium: aut si negas, astrue. Nam qui unam potentiam dico Patris et Filii, sic Filium Dei dico potentem sicut et Patrem. Dubitas ergo confiteri Dominum potentem esse Dei Filium?

Palladius dixit: Iam dixi, secundum disputationem, prout possumus, respondemus vobis; vos enim soli vultis esse iudices: vos litigatores esse vultis. Non vobis respondemus nunc, sed in concilio generali et pleno respondebimus vobis.

Ambrosius episcopus dixit: Anathema illi, qui negat Dominum potentem Christum.

Omnes episcopi dixerunt: Anathema.

20 **33.** Item recitatum est: Solum potentem, omnium iudicem³.

Palladius dixit: Omnium iudicem Filium Dei. Est qui dat, est qui accipit.

Ambrosius episcopus dixit: Per gratiam dedit, an per naturam? Et hominibus datur iudicium.

Palladius dixit: Patrem maiorem dicis, an non?

25 Ambrosius episcopus dixit: Postea respondebo tibi.

Palladius dixit: Ego tibi non respondeo, si non respondes mihi.

Eusebius episcopus dixit: Nisi impietatem Arii ex ordine damnaveris, interrogandi non tibi dabimus facultatem.

Palladius dixit: Non tibi respondeo.

30 Ambrosius episcopus dixit: Filius Dei, sicut lectum est, iudex est, an non?

Palladius dixit: Si non respondes mihi, ego tibi, ut impio, non respondeo.

34. Ambrosius episcopus dixit: Habes professionem meam, qua respondebo tibi. Interim perlegatur epistola Arii. Et addidit: In epistola Arii invenies et hoc sacrilegium, quod tu moliris.

¹ Ps 51, 3.

² 2 Cor 12, 10.

³ Vide supra 17 cum nota et cf. *Epistula Arii*, in: ATHANASII, *De synodis*, 16 (ΟΡΙΤΖ II/1, 243 v. 29-30: μόνον δυνάστην, πάντων κριτήν).

Biskup Ambroży zapytał: Czy Syn Pana Boga jest Bogiem potężnym?

Palladiusz powiedział: Jest potężny.

Biskup Ambroży zapytał: Czy jest Bogiem dobrym?

Palladiusz odrzekł: Już powiedziałem, że jednorodzony Syn Boży jest potężny.

Biskup Ambroży zapytał: Czy jest potężnym Panem?

Palladiusz odparł: Potężnym Synem Bożym.

32. Biskup Ambroży powiedział: Potężni są także ludzie. Napisano: „Czemu się chełpisz złem, ty, który jesteś potężny dzięki niesprawiedliwości”¹, a w innym miejscu: „Gdy słabnę, wtedy staję się potężny”². Wymagam od ciebie tego, abys wyznał, że Chrystus Syn Boży jest potężnym Panem, albo jeśli zaprzeczasz, udowodnij. Bowiem ja, który wyznaję jedną potęgę Ojca i Syna, tym samym wyznaję, że Syn Boży jest równie potężny jak i Ojciec. Czy więc wahasz się wyznać, że Syn Boży jest potężnym Panem?

Palladiusz odrzekł: Już powiedziałem, podczas dyskusji odpowiemy wam tak, jak możemy. Wy bowiem chcecie być zarazem sędziami sporu i stroną w sporze. Teraz wam nie odpowiemy, lecz na pełnym i ogólnym synodzie odpowiemy wam.

Biskup Ambroży powiedział: Niech będzie wyklęty, kto zaprzecza, że Chrystus jest potężnym Panem.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

33. Odczytano też: „Jedynego potężnego, sędziego wszystkiego”³.

Palladiusz powiedział: Syn Boży jest sędzią wszystkich rzeczy, skoro On jest tym, który daje i tym, który przyjmuje.

Biskup Ambroży odparł: Z łaski dał czy z natury? I ludziom jest dana zdolność sądenia.

Palladiusz zapytał: Czy uważasz, że Ojciec jest większy [od Syna] czy nie?

Biskup Ambroży odrzekł: Później ci odpowiem.

Palladiusz powiedział: Nie odpowiem ci, skoro ty mnie nie odpowiadasz.

Biskup Euzebiusz powiedział: Jeśli nie potępisz bezbożności Ariusza w każdym punkcie, nie damy ci sposobności zadawania pytań.

Palladiusz powiedział: Tobie nie odpowiadam.

Biskup Ambroży zapytał: Czy Syn Boży, według tego, co zostało przeczytane, jest sędzią czy nie jest?

Palladiusz powiedział: Jeśli ty mnie nie odpowiadasz, ja tobie jako bezbożnemu nie odpowiadam.

34. Biskup Ambroży powiedział: Masz moje wyznanie, przez które tobie odpowiem. Tymczasem trzeba przeczytać do końca list Ariusza. – I dodał: W liście Ariusza znajdziesz i to świętokradcze twierdzenie, które ty z trudem podtrzymujesz.

Palladius dixit: Ego quae interrogo, non respondetis?

Eusebius episcopus dixit: Filium Dei Deum aequalem dicimus.

Palladius dixit: Tu iudex es, tui exceptores hic sunt.

Ambrosius episcopus dixit: Scribant tui, qui volunt.

5 **35.** Palladius dixit: Pater maior est, an non?

Eusebius episcopus dixit: Secundum divinitatem aequalis est Filius Patri. Habes in Evangelio quod Iudaei persequebantur eum; quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo¹. Quod ergo impii persequentes confessi sunt, nos credentes negare non possumus.

10 Ambrosius episcopus dixit: Et alibi habes: Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus obediens usque ad mortem². Et addidit: Vides quia in forma Dei aequalis est? Et formam, inquit, servi accepit³. In quo ergo minor est? Secundum formam utique servi, non Dei.

Eusebius episcopus dixit: Sicut in forma servi constitutus, inferior servo non fuit: ita in forma Dei constitutus, inferior Deo esse non potuit.

20 **36.** Ambrosius episcopus dixit: Aut dic quia secundum divinitatem minor est Filius Dei.

Palladius dixit: Pater maior est.

Ambrosius episcopus dixit: Secundum carnem.

Palladius dixit: Qui me misit, maior est me⁴. Caro missa est a Deo, aut Filius Dei?

25 Ambrosius episcopus dixit: Falsari a vobis divinas Scripturas hodie comprobamus; sic enim scriptum est: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Non turbetur cor vestrum: non quomodo hic mundus dat, ego do vobis. Si diligeretis me, gauderetis quia dixi, vado ad Patrem; quia Pater maior me est⁵. Non dixit: Qui me misit, maior me est.

30 Palladius dixit: Pater maior est.

Ambrosius episcopus dixit: Anathema illi, qui divinis Scripturis addit aliquid, aut minuit.

Omnes episcopi dixerunt: Anathema.

¹ Io 5, 18.

² Cf. Phil 2, 6-8.

³ Cf. Phil 2, 7.

⁴ Io 14, 28.

⁵ Io 14, 27-28.

Palladiusz zapytał: Nie odpowiadacie na to, o co ja was pytam?

Biskup Euzebiusz odrzekł: Uważamy, że Syn Boży jest równy Bogu.

Palladiusz powiedział: Ty jesteś sędzią, i protokolanci są tu twoi.

Biskup Ambroży powiedział: Niech piszą też twoi, jeśli chcą.

35. Palladiusz zapytał: Czy Ojciec jest większy czy nie jest?

Biskup Euzebiusz odpowiedział: Wedle Boskości Syn równy jest Ojcu. Masz w Ewangelii, że Żydzi go prześladowali, „ponieważ nie tylko położył kres szabatowi, ale Boga nazywał swoim Ojcem, czyniąc się równym Bogu”²¹. Tego więc, co bezbożni prześladowcy wyznali, my wierzący nie możemy się wyprzeć.

Biskup Ambroży powiedział: A w innym miejscu masz: „Ten, który chociaż istniał w postaci Boga, nie uznał za zdobycz, że jest równy Bogu, lecz siebie samego ogołocił przyjmując postać sługi, stał się na podobieństwo ludzi, i był posłusznym aż do śmierci”²². – I dodał: Rozumiesz, że w postaci Boga jest równy? „I przyjął, mówi [Pismo], postać sługi”²³. W czym więc jest mniejszy? Z pewnością w postaci sługi, a nie Boga.

Biskup Euzebiusz powiedział: Tak, jak istniejąc w postaci sługi, nie był mniejszym od sługi, tak istniejąc w postaci Boga, nie mógł być mniejszym od Boga.

36. Biskup Ambroży powiedział: W przeciwnym razie powiedz, że wedle Boskości Syn Boży jest mniejszy.

Palladiusz odparł: Ojciec jest większy.

Biskup Ambroży powiedział: Wedle ciała.

Palladiusz powiedział: „Ten, który mnie posłał większy jest ode mnie”²⁴. Ciało zostało posłane przez Boga, czy Syn Boży?

Biskup Ambroży powiedział: Dziś mamy pewność, że fałszujecie Boskie pisma. Tak bowiem napisano: „Pokój mój daję wam, pokój mój zostawiam wam, niech się nie trwoży serce wasze, nie tak jak ten świat daje, Ja wam daję. Gdybyście mnie miłowali, cieszylibyście się, że powiedziałem: «Idę do Ojca», ponieważ Ojciec większy jest ode mnie”²⁵. Nie powiedział: «Ten, który mnie posłał większy jest ode mnie».

Palladiusz odrzekł: Ojciec jest większy.

Biskup Ambroży powiedział: Niech będzie wyklęty ten, który coś dodaje lub ujmuje z Bożych pism.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

37. Palladius dixit: Pater maior est Filio.

Ambrosius episcopus dixit: Secundum carnem Filius minor est Patre, secundum divinitatem aequalis est Patri: legitur Dei Filium aequalem Patri, sicut iam et prolata exemplaria testantur. Secundum carnem autem quid
5 miraris minorem; cum dixerit se servum¹, cum dixerit se lapidem², cum dixerit se vermem³, cum dixerit se minorem angelis; quia scriptum est: Minorasti eum paulo minus ab angelis⁴.

Palladius dixit: Impie vos asserentes video: non respondemus vobis sine auditoribus.

10 Sabinus episcopus dixit: Nemo requirat ab eo sententiam, qui tam innumeris sententiis blasphemavit.

Palladius dixit: Non vobis respondemus.

38. Sabinus episcopus dixit: Ab omnibus iam damnatus est Palladius: Arii blasphemiae multo minores sunt quam Palladii. Et cum Palladius surrexisset, atque foras exire voluisset: Ideo, inquit surrexit Palladius, quoniam apertis
15 Scripturarum testimoniis convincendum esse se cernit, sicut iam convictus est; sic enim lectum est, secundum divinitatem quod aequalis Patri Filius sit. Accipiat autem quia Filius Dei secundum divinitatem maiorem non habet. Scriptum est: Abrahae cum repromisisset Deus ... quoniam nullum alium
20 habebat maiorem, per quem iuraret, iuravit per semet ipsum⁵. Vides igitur Scripturam, quia nullum alium maiorem habet, per quem iuraret. Filius autem est, de quo dicitur quoniam ipse visus est Abrahae; unde et ait: Abraham diem meum vidit, et gavisus est⁶.

Palladius dixit: Pater maior est.

25 Eusebius episcopus dixit: Quando ut Deus locutus est, maiorem non habuit: quando ut homo locutus, maiorem habuit.

39. Palladius dixit: Pater genuit Filium, Pater misit Filium.

Ambrosius episcopus dixit: Anathema illi, qui negat Filium secundum divinitatem aequalem Patri.

30 Omnes episcopi dixerunt: Anathema.

Palladius dixit: Filius subiectus Patri⁷, Filius praecepta Patris custodit⁸.

¹ Cf. Ps 115, 16 (Vlg).

² Cf. Ps 117, 22 (Vlg).

³ Cf. Ps 21, 7 (Vlg).

⁴ Ps 8, 6.

⁵ Heb 6, 13.

⁶ Io 8, 56.

⁷ Cf. 1 Cor 15, 28.

⁸ Cf. Io 15, 10.

37. Palladiusz powiedział: Ojciec jest większy od Syna.

Biskup Ambroży odparł: Wedle ciała Syn jest mniejszy od Ojca, wedle Bóstwa jest równy Ojcu. Czytamy, że Syn Boży jest równy Ojcu, o czym świadczą dostarczone już przykłady. Czemu zaś się dziwisz, że wedle ciała jest mniejszy, skoro powiedział, że jest sługą¹, skoro powiedział, że jest kamieniem², skoro powiedział, że jest robakiem³, skoro powiedział, że jest mniejszy od aniołów, ponieważ napisano: „Uczyniłeś go niewiele mniejszym od aniołów”⁴.

Palladiusz powiedział: Widzę, że bezbożnie twierdzicie. Bez [świeckich]^A audytorów wam nie odpowiemy.

Biskup Sabinus powiedział: Nikt nie pyta o opinię tego, kto już w niezliczonych wypowiedziach bluźnił.

Palladiusz powiedział: Wam nie odpowiadamy.

38. Biskup Sabinus powiedział: Przez wszystkich został już potępiony Palladiusz. Bluźnierstwa Ariusza są dużo mniejsze niż Palladiusza. – A skoro Palladiusz wstał i chciał odejść, dodał: Dlatego Palladiusz wstaje, ponieważ w wyraźnych świadectwach Pism dostrzega, że powinien dać się przekonać, tak jak już został przekonany. Wie bowiem, że przeczytano, iż wedle Bóstwa Syn jest równy Ojcu. Niech jednak przyjmie, że wedle Boskości Syn Boży nie ma nad sobą nikogo większego. Napisano: „Gdy Bóg przysięgał Abrahamowi, ponieważ nie miał nikogo innego większego, na kogo mógłby przysiąc, przysięgał na samego siebie”⁵. Widzisz więc, że napisano, iż nie ma nikogo innego większego, na kogo mógłby przysiąc. Syn zaś jest tym, o którym się mówi, że sam zjawił się Abrahamowi, gdyż powiada: „Abraham widział mój dzień i się ucieszył”⁶.

Palladiusz odrzekł: Ojciec jest większy.

Biskup Euzebiusz powiedział: Kiedy mówiło się o Nim jako o Bogu nie było większego od Niego, kiedy mówiło się o Nim jako o człowieku, był większy.

39. Palladiusz odparł: Ojciec wydał na świat Syna, Ojciec posłał Syna.

Biskup Ambroży powiedział: Niech będzie wyklęty, kto zaprzecza, że wedle Bóstwa Syn jest równy Ojcu.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech będzie wyklęty.

Palladiusz rzekł: Syn podlega Ojcu⁷, Syn zachowuje nakazy Ojca⁸.

^A Po. niżej, nr 52.

Ambrosius episcopus dixit: Subiectus secundum carnis rationem. Caeterum et ipse meministi quia legisti: Nemo venit ad me nisi quem Pater attraxerit¹.

Sabinus episcopus dixit: Dicat si secundum divinitatem subiectus est Patri, an secundum incarnationem?

5 **40.** Palladius dixit: Ergo Pater maior est.

Ambrosius episcopus dixit: Et alibi scriptum est: Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filii eius². Ego dico Patrem maiorem esse secundum carnis assumptionem, quam suscepit Filius Dei, non secundum divinitatem.

10 Palladius dixit: Quae enim comparatio est Filii Dei? Et caro potest dicere: Deus me maior est? Caro loquebatur, aut divinitas; quia ibi erat caro?

Ambrosius episcopus dixit: Caro sine anima non loquitur.

Eusebius episcopus dixit: Deus in carne loquebatur secundum carnem, quando dicebat: Quid me persequimini hominem³? Quis hoc dixit?

15 Palladius dixit: Filius Dei.

Ambrosius episcopus dixit: Deus ergo Filius Dei est secundum divinitatem, et homo est secundum carnem.

Palladius dixit: Carnem suscepit.

Eusebius episcopus dixit: Ergo humanis verbis usus est.

20 Palladius dixit: Carnem humanam suscepit.

41. Ambrosius episcopus dixit: Dicat quia non secundum divinitatem Apostolus dixit subiectum, sed secundum carnem; scriptum est enim: Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem⁴. In quo ergo mortem gustavit⁵?

Palladius dixit: Quia se humiliavit.

25 Ambrosius episcopus dixit: Non divinitas, sed caro humiliata est atque subiecta. Et addidit: Creaturam perfectam bene dixit Arius⁶, an male dixit?

Palladius dixit: Ego tibi non respondeo auctoritatem non habenti.

Ambrosius episcopus dixit: Profitere quod vis?

Palladius dixit: Non respondeo vobis.

30 **42.** Sabinus episcopus dixit: Pro Ario non respondes, ad interrogata non respondes?

Palladius dixit: Pro Ario ego non respondi.

¹ Io 6, 44.

² 1 Cor 1, 9.

³ Io 8, 40.

⁴ Phil 2, 8.

⁵ Cf. Heb 2, 9.

⁶ Cf. *Epistula Aarii*, in: ATHANASIUS, *De synodis*, 16 (OPITZ II/1, 243 v. 33-34: κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον).

Biskup Ambroży powiedział: Podlega w porządku ciała. Zresztą i sam pamiętasz, że przeczytałeś: „Nikt nie przychodzi do mnie, jeśli Ojciec go nie pociągnie”¹.

Biskup Sabinus powiedział: Niech powie czy podlega Ojcu wedle Bóstwa, czy wedle wcielenia.

40. Palladiusz odrzekł: Ojciec więc jest większy.

Biskup Ambroży powiedział: A w innym miejscu zostało napisane: „Wierny jest Bóg, przez którego zostaliście wezwani do jedności z jego Synem”². Ja mówię, że Ojciec jest większy nie wedle Boskości, ale dlatego, iż Syn Boży przyjął ciało.

Palladiusz zapytał: Czymże w istocie jest porównanie, którym posłużył się Syn Boży? Czyż ciało może powiedzieć: „Bóg jest większy ode mnie”? Czy ciało przemawiało czy Bóstwo, ponieważ tam stało się ono ciałem?

Biskup Ambroży odpowiedział: Ciało bez duszy jest nieme.

Biskup Euzebiusz powiedział: Bóg przemawiał w ciele i wedle ciała, gdy mówił: „Dlaczego prześladujecie mnie, człowieka?”³ Kto to powiedział?

Palladiusz odrzekł: Syn Boży.

Biskup Ambroży powiedział: Syn Boży jest więc Bogiem wedle Bóstwa i człowiekiem wedle ciała.

Palladiusz odpowiedział: Przyjął ciało.

Biskup Euzebiusz powiedział: A więc posługiwał się ludzkimi słowami.

Palladiusz odpowiedział: Przyjął ludzkie ciało.

41. Biskup Ambroży powiedział: Niech powie, co powiedział Apostoł, że [Syn Boży] jest podległy nie wedle Bóstwa, lecz wedle ciała; napisało bowiem: „Uniżył samego siebie stając się posłusznym aż do śmierci”⁴. W czym więc doświadczył śmierci⁵?

Palladiusz odparł: W tym, że się uniżył.

Biskup Ambroży powiedział: Nie Bóstwo, lecz ciało zostało poniżone i podporządkowane. – I dodał: Czy dobrze powiedział Ariusz, że jest „stworzeniem doskonałym”⁶, czy źle powiedział?

Palladiusz odrzekł: Ja tobie nie odpowiem, ponieważ nie masz odpowiedniej władzy.

Biskup Ambroży powiedział: Wyznaj co chcesz.

Palladiusz powiedział: Wam nie odpowiadam.

42. Biskup Sabinus zapytał: W sprawie Ariusza nie odpowiadasz? Na zarzuty nie odpowiadasz?

Palladiusz odparł: Nie odpowiadałem dotychczas w sprawie Ariusza.

Sabinus episcopus dixit: Usque adeo respondisti, ut Filium Dei negares potentem, negares verum Deum.

Palladius dixit: Ego te iudicem non patior, quem impietatis arguo.

Sabinus episcopus dixit: Ipse nos coegisti sedere.

5 Palladius dixit: Mandavi ut sederetis, ut arguerem vos. Quare subripuistis imperatori? Ut plenum concilium non esset, obripuistis.

Ambrosius episcopus dixit: Cum Arii impietates legerentur, et impietas tua pariter condemnata est, quae consensit Arianae impietati. Placuit tibi in epistola media lectionem proponere, quam volebas: responsum tibi
10 est quemadmodum Filius Patrem maiorem dixerit, eo quod secundum carnis susceptionem Pater maior est eo. Proposuisti etiam subiectum esse Filium Dei; et in hoc responsum tibi est, quia subiectus Filius Dei secundum carnem est, non secundum divinitatem. Habes professionem nostram, nunc audi caetera. Quoniam tibi responsum est, responde ad ea,
15 quae leguntur.

43. Palladius dixit: Non tibi respondeo; quia quaecumque ego dixi, non sunt scripta: vestra tantummodo scribuntur verba: non vobis respondeo.

Ambrosius episcopus dixit: Omnia vides scribi. Denique quae scripta
20 sunt, abundant ad tuae impietatis indicium. Et addidit: Creaturam dicis Christum, an negas?

Palladius dixit: Non respondeo.

Ambrosius episcopus dixit: Ante horam citra actam, cum legeretur quia Arius dixit creaturam Christum, negasti: oblatum est tibi, ut damnares perfidiam, noluit: vel nunc dic utrum natus ex Patre Christus sit,
25 an creatus?

Palladius dixit: Si vultis, exceptores nostri veniant, et sic totum excipiat.

Sabinus episcopus dixit: Adducat suos exceptores.

30 Palladius dixit: Pleno concilio vobis respondebimus.

44. Ambrosius episcopus dixit: Attalus in tractatu Nicaeni concilii subscripsit. Neget factum, quia venit ad concilium. Dicat hodie utrum subscripserit in tractatu Nicaeni concilii, an non. Cumque Attalus reticeret, Ambrosius episcopus dixit: Attalus presbyter licet inter Arianos sit,

Biskup Sabinus powiedział: Jak dotąd zaprzeczyłeś, iż Syn Boży jest potężny, i że jest prawdziwym Bogiem.

Palladiusz powiedział: Ja się nie zgadzam, abys ty, którego oskarżam o bezbożność, był sędzią.

Biskup Sabinus powiedział: Sam sprawiłeś, że tu siedzimy.

Palladiusz powiedział: Polecilem, abyście usiedli, żebym mógł was oskarżyć. Dlaczego wciągnęliście cesarza w swoje intrygi? Przeszkodziście, aby synod był pełny.

Biskup Ambroży powiedział: Kiedy odczytywano bezbożności Ariusza, została potępiona również i twoja bezbożność, która pozostaje w zgodzie z herezją ariańską. Spodobało ci się w środku listu wybrać fragment jaki chciałeś. Odpowiedziano Ci z jakiej racji Syn Boży mówił, iż Ojciec jest większy: mówił tak dlatego, że Ojciec jest większy ze względu na ciało, które przyjął Syn. Głosiłeś też, że Syn Boży jest podległy. I na to masz odpowiedź: Syn Boży jest podległy wedle ciała, nie wedle Bóstwa. Masz nasze wyznanie, teraz słuchaj reszty. Ponieważ otrzymałeś odpowiedź, zajmij stanowisko wobec tego, co jest czytane.

43. Palladiusz powiedział: Tobie nie odpowiadam, ponieważ cokolwiek ja powiedziałem nie zostało zapisane. Jedyne wasze słowa się zapisuje. Wam nie odpowiadam.

Biskup Ambroży odrzekł: Widzisz, że wszystko jest zapisywane. Zresztą to, co zapisano wystarczy, aby ogłosić twoją bezbożność. – I dodał: Mówisz, że Chrystus jest stworzeniem czy przeczysz temu?

Palladiusz powiedział: Nie odpowiadam.

Biskup Ambroży powiedział: Blisko godzinę temu, gdy czytano, że Ariusz powiedział, iż Chrystus jest stworzeniem, zaprzeczyłeś. Ukazano ci przewrotność, abys ją potępił, nie chciałeś. Przynajmniej teraz powiedz, czy Chrystus zrodził się z Ojca, czy został stworzony?

Palladiusz powiedział: Jeśli chcecie, niech przybędą nasi protokolanci i w ten sposób niech wszystko będzie notowane.

Biskup Sabinus powiedział: Niech przyprowdzi swoich protokolantów.

Palladiusz powiedział: Na pełnym synodzie wam odpowiemy.

44. Biskup Ambroży powiedział: Attalus^A podpisał symbol Soboru Nicejskiego. Niech podważy fakt, że przybył na synod. Niech powie dziś czy podpisał symbol Soboru Nicejskiego czy nie? – Skoro Attalus milczał, biskup Ambroży powiedział: Prezbiter Attalus, chociaż jest wśród Arian, jednak

^A Na temat prezbitera Attalusa nie znajdujemy danych poza aktami synodu w Akwilei. Nie można też ustalić, kim był biskup Agrypin, z którym wiązano Attalusa. Nie wiadomo do jakiego synodu nawiązują biskupi Ambroży i Sabinus stwierdzając, że wówczas Attalus podpisał nicejskie wyznanie wiary. Z wysłanego

tamen habet auctoritatem loquendi: libere profiteatur utrum subscripserit in tractatu Nicaeni concilii sub episcopo suo Agrippino, an non.

Attalus dixit: Iam dixisti me aliquoties damnatum: non tibi respondeo.

Ambrosius episcopus dixit: Subscripsisti in tractatu concilii Nicaeni,
5 an non?

Attalus dixit: Non tibi respondeo.

45. Palladius dixit: Modo vultis tractatum plenum haberi, an non?

Chromatius presbyter dixit: Creaturam non negasti, potentem negasti. Omnia negasti, quae fides catholica profitetur.

10 Sabinus episcopus dixit: Testes sumus nos Attalum subscripsisse in concilio Nicaeno, et nunc nolle respondere. Quid cunctis videtur?

Cumque Attalus reticeret, Ambrosius episcopus dixit: Dicat utrum subscripserit in tractatu concilii Nicaeni, an non?

46. Palladius dixit: Exceptor vester et noster stent, et omnia scribant.

15 Valerianus episcopus dixit: Iam quae dixisti, et quae negasti, scripta sunt omnia.

Palladius dixit: Dicite quod vultis.

Ambrosius episcopus dixit: Quia saepius vult damnari Palladius, qui iam frequenter damnatus est, lego epistolam Arii, quam ille noluit condemnare:
20 profitemini quid vobis videtur?

Omnes episcopi dixerunt: Legatur.

Et recitata est: Nato autem non putative, et reliqua¹.

Ambrosius episcopus dixit: Respondi tibi de maiore, respondi tibi et de subiecto: nunc et ipse responde.

25 **47.** Palladius dixit: Non respondebo nisi auditores veniant post Dominicam diem.

Ambrosius episcopus dixit: Veneras tractaturus, sed posteaquam obiecam tibi vidisti epistolam Arii, quam damnare noluisti, asserere autem non potes; idcirco nunc refugis et cavillaris. Plenarie ipsam recito ad singula. Dic utrum

¹ Vide supra 17 cum nota et cf. *Epistula Arii*, in: ATHANASIUS, *De synodis*, 16 (OPITZ II/1, 243 v. 32: γεννήσαντα δὲ οὐ δοκῆσει).

ma prawo głosu. Niech dobrowolnie wyzna czy podpisał symbol Soboru Nicejskiego pod swym biskupem Agrypinem czy nie?

Attalus odparł: Już powiedziałeś, że kilka razy mnie potępiono. Tobie nie odpowiadam.

Biskup Ambroży powiedział: Podpisałeś symbol Soboru Nicejskiego, czy nie?

Attalus powiedział: Tobie nie odpowiadam.

45. Palladiusz zapytał: Czy chcecie mieć pełną rozprawę kwestii, czy nie?

Prezbiter Chromacjusz^A odrzekł: Nie zaprzeczyłeś, że [Syn Boży] jest stworzeniem, zaprzeczyłeś, że jest potężny. Zaprzeczyłeś wszystkiemu, co wiara katolicka wyznaje.

Biskup Sabinus powiedział: My jesteśmy świadkami, że Attalus podpisał dokumenty Soboru Nicejskiego a teraz nie chce odpowiedzieć. Co myślą wszyscy?

A skoro Attalus milczał, biskup Ambroży powiedział: Niech powie, czy podpisał symbol Soboru Nicejskiego, czy nie.

46. Palladiusz powiedział: Niech się stawi wasz i nasz protokolant i niech wszystko spiszą.

Biskup Walerian powiedział: Spisano już wszystko coście wyznali i cze-goście się wyparli.

Palladiusz powiedział: Mówcie sobie co chcecie.

Biskup Ambroży powiedział: Ponieważ Palladiusz, którego już wielokrotnie potępiano, znowu chce zostać potępiony, odczytam list Ariusza, którego on nie chciał potępić. Powiedźcie, co o tym sądzicie.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech zostanie odczytany.

I odczytano: „A jednak zrodzonego nie pozornie”¹, i tak dalej.

Biskup Ambroży powiedział: Udzieliłem ci odpowiedzi na temat Tego, który jest większy. Udzieliłem ci również odpowiedzi na temat Tego, który jest podległy. Teraz sam odpowiedz.

47. Palladiusz powiedział: Nie odpowiem, jak dopiero, gdy po niedzieli przybędą [świeccy] audytorzy.

Biskup Ambroży powiedział: Przybyłeś, aby prowadzić rozmowy. Po tym jednak, jak zobaczyłeś list Ariusza, który ci pokazano, a którego potępić nie chciałeś, a bronić nie możesz, teraz unikasz odpowiedzi i szukasz pokrętnych tłumaczeń. Odczytuję wszystko po kolei. Powiedz czy uważasz,

po synodzie akwilejskim listu dowiadujemy się jedynie, że Attalusa potępiono wraz z Palladiuszem i Sekundianem. Por. *Epistula 2(10)*, w: *Sancti Ambrosii Opera*, p. X, t. III, *Epistularum liber decimus. Epistulae extra collectionem. Gesta concilii Aquileiensis*, recensuit M. Zelzer, (CSEL 82), Vindobonae 1982, 322.

^A Prezbiter Kościoła akwilejskiego. Następca Waleriana na stolicy biskupiej w Akwilei.

Christus creatus videatur; an fuit, quando non fuit¹: an vero semper fuit unigenitus Dei Filius? Cum Arii epistolam audieris, aut damna, aut proba.

48. Palladius dixit: Cum impietatis te argui, te iudice non utor. Transgressor es.

5 Sabinus episcopus dixit: Quas impietates obicias fratri nostro et consacerdoti nostro Ambrosio, dicito.

Palladius dixit: Iam vobis dixi, pleno concilio respondebo, et praesentibus auditoribus.

10 Ambrosius episcopus dixit: In consessu fratrum meorum cupio confutari et redargui. Quae igitur impie dixerim, dicito: sed impius tibi videor, qui pietatem astruo.

Sabinus episcopus dixit: Ergo impius tibi videtur, qui Arii blasphemias arguit?

49. Palladius dixit: Ego non negavi bonum Filium Dei.

15 Ambrosius episcopus dixit: Dicis ergo Christum Deum bonum?

Palladius dixit: Non vobis respondeo.

20 Valerianus episcopus dixit: Nolite multum adigere Palladium, non potest vera nostra simpliciter confiteri. Ipsius enim conscientia duplici blasphemia confusa est; nam a Photinianis est ordinatus, et cum ipsis est damnatus: et nunc plenius damnabitur.

Palladius dixit: Hoc proba.

Sabinus episcopus dixit: Non aliter poterat Christum verum negare, nisi auctores suos sequeretur.

50. Ambrosius episcopus dixit: Obiecisti me esse impium, hoc proba.

25 Palladius dixit: Expositionem vestram afferemus; cum autem attulerimus, tunc disputatio habebitur.

Ambrosius episcopus dixit: Damna impietatem Arii.

30 Cum reticeret Palladius, Eusebius episcopus dixit: Superfluis immoratur. Tot impietates Arii Palladius noluit condemnare, immo potius asserendo confessus est. Hunc qui non damnat, similis illius est, et haereticus iure dicendus est.

Omnes episcopi dixerunt: A nobis omnibus anathema sit Palladio.

¹ Cf. Nicaea (325) (oec. I), *Expositio fidei*; SOCRATES, HE, I, 5.

że Chrystus został stworzony, czy „był czas, kiedy Go nie było”¹, czy też zawsze był jednorodzonym Synem Bożym. Skoro wysłuchałeś listu Ariusza, albo go potęp, albo go udowodnij.

48. Palladiusz powiedział: Ponieważ oskarżyłem cię o bezbożność, nie traktuję cię jako sędziego. Jesteś przestępcą.

Biskup Sabinus powiedział: Powiedz jakie bezbożności zarzucasz naszemu bratu i współkapłanowi Ambrożemu.

Palladiusz odrzekł: Już wam mówiłem, odpowiem na pełnym zgromadzeniu i w obecności audytorów.

Biskup Ambroży powiedział: Za zgodą moich braci pragnę, by wykazano prawdziwość zarzutu i dowiedziono mi winy. Wykaż zatem, co powiedziałem bezbożnie. Czy wydaję ci się bezbożnym ja, który udowadniam pobożną nauką?

Biskup Sabinus zapytał: Więc uważasz za bezbożnika tego, kto wykazuje bluźnierstwa Ariusza?

49. Palladiusz odparł: Ja nie zaprzeczyłem, że Syn Boży jest dobry.

Biskup Ambroży powiedział: Mówisz więc, że Chrystus jest dobrym Bogiem?

Palladiusz odparł: Wam nie odpowiadam.

Biskup Walerian powiedział: Nie naciskajcie już więcej Palladiusza, nie może szczerze wyznać naszych prawd. Jego sumienie zostało zniekształcone podwójnym bluźnierstwem: został wyświęcony przez zwolenników Fotyna^A oraz z nimi potępiony. A teraz zostanie potępiony ostatecznie.

Palladiusz powiedział: Udowodnij to.

Biskup Sabinus powiedział: Przecież inaczej nie mógłby zaprzeczyć, że Chrystus jest prawdziwym [Bogiem], jeśli nie poszedł za swoimi mistrzami.

50. Biskup Ambroży powiedział: Zarzuciłeś, że jestem bezbożny, dowiedz tego.

Palladiusz odrzekł: Weźmiemy waszą formułę wyznania wiary. Gdy przyniesiemy ją z powrotem, wtedy będziemy dyskutować.

Biskup Ambroży powiedział: Potęp bezbożność Ariusza.

A skoro Palladiusz milczał, biskup Euzebiusz powiedział: Tracimy czas na to, co zbyteczne. Palladiusz nie chciał potępić tak wielu bezbożności Ariusza. Co więcej, poprzez ich obronę dał raczej wyraz temu, w co wierzy. Kogo nie potępia, do tego jest podobny i słusznie ma zostać uznany za heretyka.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech Palladiusz będzie wyklęty przez nas wszystkich.

^A Fotynianie – zwolennicy nauki Fotyna z Sirmium (310 – 376). Ten uczeń Marcellego z Ancyry radykalizował poglądy mistrza popadając w monarchianizm dynamiczny zbliżony do teorii Sabeliusza. Wielokrotnie potępiany przez synody: cf. na przykład Antiochia (ok. 344/345), *Ekthesis makrostichos*, VI, 1 (SCL 1, 186);

51. Ambrosius episcopus dixit: Acquiescis, Palladi, ut caetera legantur Arii.

Palladius dixit: Date auditores: veniant et ex utraque parte exceptores. Non potestis esse iudices, si auditores non habuerimus; et nisi ex utraque
5 parte venerint, qui audiant, non vobis respondemus.

Ambrosius episcopus dixit: Quos quaeris auditores?

Palladius dixit: Sunt hic viri honorati multi.

Sabinus episcopus dixit: Post tot blasphemias auditores petis?

Ambrosius episcopus dixit: Sacerdotes de laicis iudicare debent, non
10 laici de sacerdotibus. Sed tamen quos iudices petas, dicito.

Palladius dixit: Auditores veniant.

Chromatius presbyter dixit: Salva condemnatione sacerdotali, quin et qui Palladii sunt, etiam nunc in pleno legantur.

52. Palladius dixit: Non permittuntur loqui. Auditores veniant, et ex
15 utraque parte exceptores, et respondebunt vobis hi in concilio generali.

Ambrosius episcopus dixit: Etsi in multis impietatibus deprehensus sit, erubescemus tamen ut videatur qui sacerdotium sibi vindicat, a laicis esse damnatus: ac per hoc quoque et in hoc ipso damnandus est, qui laicorum expectat sententiam; cum magis de laicis sacerdotes debeant iudicare. Iuxta
20 ea quae hodie audivimus Palladium profitentem, et iuxta ea quae condemnare noluit, pronuntio illum sacerdotio indignum et carendumut in loco eius catholicus ordinetur.

Omnes episcopi dixerunt: Anathema Palladio.

53. Ambrosius episcopus dixit: Imperator clementissimus et christianus
25 sacerdotum iudicio causam ut ipsi essent altercationis [interpretes detulit: “Si oborte altercationis interpretes] ipsos”, inquit, “constituissimus”¹. Quoniam igitur nobis iudicium videtur esse delatum interpretes esse Scripturarum, condemnemus Palladium, qui impii Arii noluit damnare sententiam et quia ipse Filium Dei sempiternum, et caetera quae actis inhaerent, negavit. Ergo
30 anathema habeatur.

Omnes episcopi dixerunt: Omnes condemnamus eum, anathema habeatur.

¹ Cf. supra 3 et 4: «Ambigua» etc.

51. Biskup Ambroży zapytał: Palladiuszu, czy zgadzasz się, aby odczytano resztę słów Ariusza?

Palladiusz odpowiedział: Dajcie audytorów, i niech przybędą protokolanci z obu stron. Nie możecie być sędziami, jeśli nie będziemy mieć audytorów. I jeśli z obu stron nie przybędą ci, którzy mogliby się przysłuchiwać, nie odpowiemy wam.

Biskup Ambroży zapytał: Jakich audytorów się domagasz?

Palladiusz odrzekł: Jest tu wielu zacnych mężów.

Biskup Sabinus zapytał: Po tylu bluźnierstwach żądasz audytorów?

Biskup Ambroży powiedział: Kapłani powinni sądzić świeckich, nie świeccy kapłanów. A jednak powiedz jakich sędziów się domagasz?

Palladiusz powiedział: Niech przybędą audytorzy.

Prezbiter Chromacjusz powiedział: Zachowaj potępienie kapłańskie † które odnosi się do Palladiusza † niech teraz zostanie odczytane.

52. Palladiusz rzekł: Nie mają prawa głosu. Niech przybędą audytorzy i z obu stron protokolanci i niech wam odpowiedzą na synodzie ogólnym.

Biskup Ambroży powiedział: Choć pochwycony został na wielu bezbożnościach, jednak wstydem byłoby, gdyby ten, który chciał być uważany za kapłana, był potępiony przez ludzi świeckich. A już przez to tylko zasługuje na potępienie, że zdaje się na wyrok świeckich, skoro raczej kapłani powinni sądzić ludzi świeckich. Zgodnie z wyznaniem, jakie dziś słyszeliśmy od Palladiusza oraz wedle tego, czego nie chciał potępić, obwieszczam, że nie jest on godny kapłaństwa i powinien zostać go pozbawiony, aby na jego miejsce wyświęcono katolika.

Wszyscy biskupi rzekli: Niech Palladiusz będzie wyklęty.

53. Biskup Ambroży powiedział: Najłaskawszy i chrześcijański cesarz powierzył sprawę sądowi kapłańskiemu, aby sami kapłani byli arbitrami sporu. „Ich samych wyznaczaliśmy”, powiedział, „jako arbitrowi konfliktu, który się objawił”¹. I dlatego, że to nam, jak widać, przypadł w udziale sąd i komentowanie Pism, potępmy Palladiusza, ponieważ nie chciał potępić też bezbożnego Ariusza i ponieważ sam zaprzeczył, że Syn Boży jest wieczny oraz pozostałym prawdom, co zachowano w aktach. Niech więc będzie wyklęty.

Wszyscy biskupi powiedzieli: Wszyscy go potępiamy. Niech będzie wyklęty.

Mediolan (ok. 345/346) oraz (ok. 347/348); Rzym (349); Sirmium (351) itd. Poglądy Fotyna są skrajnym przeciwieństwem doktryny arianizmu. Jego heterodoksyjna interpretacja nauki o Trójcy Świętej i o Chrystusie wyrasta z radykalnego sprzeciwu wobec doktryny ariańskiej. Trudno uwierzyć, aby Palladiusz, prezentujący się jako zwolennik arianizmu, przeszedł z grupy Fotyna do obozu ariańskiego. Tak radykalnej wolty nie można jednak całkowicie wykluczyć.

Patrum singulorum in Palladium condemnatio.

54. Ambrosius episcopus dixit: Quoniam omnes consistunt viri christiani, et Deo probati fratres, et consacerdotes nostri, dicat unusquisque quid sibi videatur.

5 Valerianus episcopus dixit: Mihi quidem videtur, quia qui Arium defendit, Arianus est: qui blasphemias eius non condemnat, ipse blasphemus est; ideoque huiusmodi hominem a consortio sacerdotum censeo esse alienum.

Palladius dixit: Coepistis ludere, ludite. Sine concilio orientali vobis non respondemus.

10 **55.** Anemius episcopus Sirmiensis¹ dixit: Quicumque haereses Arianas non condemnat, Arianus sit necesse est. Hunc igitur alienum etiam a nostra communione, et sacerdotali coetu denuo privandum esse censemus.

Constantius episcopus Arausicus² dixit: Palladium Arii discipulum, cuius impietates iam olim damnatae sunt a patribus nostris in concilio Nicaeno, 15 et nunc hodie probatae, cum recenserentur, a Palladio singulae; quia non confusus est dum Dei Filium a Deo Patre esse alienum, cum creaturam confitetur: cum temporalem coepisse dicit, Dominum verum negat, in sempiternum censeo esse damnandum.

20 **56.** Iustus³ episcopus dixit: Palladium, qui blasphemias Arii damnare noluit, sed etiam magis has confiteri videtur, censeo ulterius sacerdotem dici non posse, nec inter episcopos deputari.

Eventius episcopus Ticiniensis⁴ dixit: Palladium, qui impietatem Arii damnare noluit, arbitrator a consortio sacerdotali in perpetuum esse remotum.

25 **57.** Abundantius episcopus Tridentinus⁵ dixit: Cum evidentes blasphemias Palladius defendat, damnatum se ex concilio Aquileiensi cognoscat.

Eusebius episcopus Bononiensis⁶ dixit: Quia impietates Arii diabolico stylo conscriptas, quas non licebat nec ad aures admittere, Palladius non solum noluit condemnare; sed et earum exstitit assertor, negando Filium Dei Dominum verum, Dominum bonum, Dominum sapientem, Dominum 30 sempiternum, hunc a coetu sacerdotali, et mea sententia et omnium catholicorum iudicio arbitrator iure esse damnatum.

¹ Hodie «Sremska Mitrovica» in Serbia.

² Hodie «Orange» in Franconia.

³ Episcopus Lugduni.

⁴ Hodie «Pavia» in Italia.

⁵ Hodie «Trento» in Italia.

⁶ Hodie «Bologna» in Italia.

Potępienie Palladiusza przez poszczególnych Ojców

54. Biskup Ambroży powiedział: Ponieważ wszyscy tu zebrani to mężowie chrześcijańscy i bracia wypróbowani przez Boga, nasi współkapłani, niech powie każdy, co o tym sądzi.

Biskup Walerian powiedział: Mnie się wydaje, że kto broni Ariusza, jest arianinem; kto nie potępia jego bluźnierstw, sam jest bluźniercą. I dlatego uważam, że człowiek taki nie jest godny współudziału w kapłaństwie.

Palladiusz powiedział: Zaczęliście szydzić, to szydźcie. Bez synodu biskupów wschodnich nie odpowiemy wam.

55. Anemiusz, biskup Sirmium¹, powiedział: Każdy, kto nie potępia ariańskich herezji musi być arianinem. Przeto uważamy, że nie jest on godny także naszej wspólnoty i powinien zostać wykluczony z kapłańskiego zastępu.

Konstancjusz, biskup Arausio², powiedział: Uważam, że na zawsze powinien zostać potępiony Palladiusz, uczeń Ariusza, którego bezbożność kiedyś potępił nasi Ojcowie na soborze w Nicei, a dziś ponownie zbadano, chociaż bowiem skrytykowano poszczególne twierdzenia Palladiusza, nie stracił śmiałości by mówić, iż Syn Boży jest różny od Boga Ojca, gdy twierdzi, że jest stworzeniem, skoro twierdzi, że zaistniał w czasie, gdy zaprzecza, że jest prawdziwym Bogiem.

56. Biskup Justus³ powiedział: Sądzę, że nie można dłużej nazywać kapłanem ani zaliczać między biskupów Palladiusza, który nie chciał potępić bluźnierstw Ariusza, a nawet zdaje się wyznawać większe od nich.

Ewencjusz, biskup Ticinum⁴, powiedział: Sądzę, że na zawsze należy usunąć ze wspólnoty kapłańskiej Palladiusza, który nie chciał potępić bezbożności Ariusza.

57. Abundancjusz, biskup Trydentu⁵, powiedział: Skoro Palladiusz broni oczywistych bluźnierstw, niech się dowie, że synod akwilejski go potępia.

Euzebiusz, biskup Bolonii, powiedział: Sądzę, że moim wyrokiem i werdyktem wszystkich katolików słusznie potępia się Palladiusza, ponieważ nie tylko nie chciał potępić bezbożności Ariusza spisanych w diabelskim stylu, których nie powinno się było nawet do uszu dopuszczać, lecz okazał się ich rzecznikiem, zaprzeczając, że Syn Boży jest prawdziwym Panem, Panem dobrym, Panem mądrym, Panem wiecznym.

58. Sabinus episcopus Placentinus¹ dixit: Quoniam cunctis patefactum est, Palladium, qui Arianae perfidiae auctor est, etiam eius impietatem tenere, quae contra evangelica et apostolica instituta venit, iusta in eum totius concilii illata sententia est, qui meae licet parvitas sententia sacerdotio
5 denuo privatus, ex hoc sacrosancto coetu iure pellatur.

Felix et Numidius legati Afrorum dixerunt: Arianae heresis sectae in qua in Aquileiensi synodo Palladius declaratus est, anathema. Sed et eos qui contra veritatem Nicaenae synodi repugnantes sunt, condemnamus.

59. Limenius episcopus Vercellensis² dixit: Arianam doctrinam saepe
10 esse damnatam manifestum est; et ideo Palladius conventus in hac sacra synodo Aquileiensi, quia noluit se corrigere vel emendare: sed magis probavit reprehensibilem, et se oletavit perfidia, quam se publice confessus est tenere, hunc sententia mea et ego profiteor a consortio sacerdotali esse privandum.

Maximus episcopus Emonensis³ dixit: Palladium, qui blasphemias Arii
15 nec damnare voluit, sed magis ipse confessus est, iuste ac merito esse damnatum, et Deus novit, et fidelium conscientia condemnavit.

60. Exuperantius episcopus Dertonensis⁴ dixit: Palladium, qui sectam Arii vel eius doctrinam damnare noluit, sed defendit, ut caeteri consortes mei damnaverunt, etiam et ego condemno.

20 Bassianus episcopus Laudensis⁵ dixit: Audivi sicut et caeteri consortes mei, impietates Arii, quas Palladius non solum non condemnavit, sed confirmavit: hic anathema sit, et sacerdotio privabitur.

61. Philaster episcopus Brixianus⁶ dixit: Blasphemias et iniquitatem
25 Palladii, qui Arianam doctrinam sequitur et defendit, una cum omnibus ego condemnavi.

Constantius episcopus Sciscianensis⁷ dixit: Palladium, qui blasphemias et impietates Arii non condemnavit, sicut et caeteri consacerdotes mei, et ego censeo damnandum.

30 Heliodorus episcopus Altiniensis⁸ dixit: Qui perfidiam Arii omniumque haeticorum, quorum consors est Palladius, cuius insipiens cor, qui veritatem non est confessus, cum caeteris consacerdotibus meis condemno.

¹ Hodie «Piacenza» in Italia.

² Hodie «Vercelli» in Italia.

³ Vel «Labacum», hodie «Lublana» in Slovenia.

⁴ Hodie «Tortona» in Italia.

⁵ Hodie «Lodi» in Italia.

⁶ Hodie «Brescia» in Italia.

⁷ Hodie «Sisak» in Chorvatia.

⁸ Hodie «Altino» in Italia.

58. Sabinus, biskup Placentia¹, powiedział: Ponieważ stało się wiadomym dla wszystkich, że Palladiusz jest zwolennikiem przewrotności ariańskiej i podtrzymuje bezbożność Ariusza, która sprzeciwia się naukom ewangelicznym i apostołskim, cały synod wydał na niego sprawiedliwy wyrok. Ten, kogo pozbawiono godności kapłańskiej, moim skromnym zdaniem, powinien zostać usunięty z tego szacownego grona.

Feliks i Numidiusz, legaci afrykańscy, powiedzieli: Sekta ariańskiej herezji, której Palladiusz okazał się zwolennikiem na synodzie w Akwilei, niech zostanie wyklęta. Lecz i tych potępiamy, którzy sprzeciwili się prawdzie Soboru Nicejskiego.

59. Limeniusz, biskup Vercellae², powiedział: Powszechnie wiadomo, że doktryna ariańska nieraz była potępiana, a ponieważ Palladiusz, wezwany na święty synod akwilejski, nie chciał się poprawić ani zmienić, lecz raczej pochwalił jawną niewierność i skalał się nią, skoro publicznie wyznał, że ją podtrzymuje, dlatego ja ze swej strony uważam, że należy go wykluczyć ze wspólnoty kapłańskiej.

Maksym, biskup Emona³, powiedział: Zarówno Bóg poznał jak i sumienie wierzących uznało, że w pełni zasłużenie został potępiony Palladiusz, który nie chciał potępić bluźnierstw Ariusza, lecz raczej sam je wyznał.

60. Ekssuperancjusz, biskup Dertona⁴, powiedział: Jak pozostali moi współbracia potępił, tak i ja potępiam Palladiusza, który ani sekty Ariusza, ani jego doktryny nie chciał potępić, lecz bronił jej.

Bassianus, biskup Laus Pompeia⁵, powiedział: Tak jak i pozostali moi współkapłani wysłuchałem bezbożności Ariusza, których Palladiusz nie tylko nie potępił, lecz potwierdził. Niech będzie wyklęty i pozbawiony godności kapłańskiej.

61. Filaster, biskup Brixia⁶, powiedział: Bluźnierstwa i herezje Palladiusza, który idzie za doktryną ariańską i broni jej, razem ze wszystkimi i ja potępiłem.

Konstancjusz, biskup Siscianum⁷, powiedział: Tak jak i pozostali moi współkapłani również i ja sędzę, że należy potępić Palladiusza, który nie potępił bluźnierstw i herezji Ariusza.

Heliodor, biskup Altinum⁸, powiedział: Wraz z pozostałymi moimi współkapłanami potępiam tego, który jest towarzyszem przewrotności Ariusza oraz wszystkich heretyków, Palladiusza o nierozumnym sercu, ponieważ nie uznał prawdy.

62. Felix episcopus Diadertinus¹ dixit: Palladium, qui blasphemias dicit in Filium sicut Arius, cum omnibus pariter condemno.

Theodorus episcopus Octodorensis² dixit: Palladium, qui Christum Deum verum, coaeternum Patri negavit, nec christianum hunc, nec sacerdotem
5 ullo modo censemus.

Dominus episcopus Gratianopolitanus³ dixit: Palladium in perfidia Aarii permanentem in perpetuum sicut et fratres damnaverunt, etiam et ego censeo esse damnandum.

63. Proculus episcopus Massiliensis⁴ dixit: Palladium, qui Aarii blasphemias sub quadam impia haereditate non condemnando defendit, sicut hunc et plurimorum iam venerabilium sacerdotum sententia blasphemum designavit, atque a sacerdotio alienum dixit, ita mea pariter sententia in
10 perpetuum condemnatum designat.

Diogenes episcopus Genuensis dixit: Palladium, qui Christum Dominum
15 Deum verum similem et aequalem Patri dum non confitetur, immo negavit, damnationem iudico cum caeteris fratribus meis consacerdotibus sortiri.

64. Amantius episcopus Lotevensiensis⁵ dixit: Palladium, qui sectam Aarii non destruxit, secundum consacerdotum meorum iudicium etiam et ego condemno.

20 Ianuarius episcopus dixit: Sicut omnes consacerdotes mei damnaverunt Palladium, ita et ego pari iudicio eum censeo esse damnandum.

Secundianus Christum agnoscere Deum verum interpellatus eadem, qua Palladius, cavillatione conatur Patres ludificari.

65. Et cum Secundianus subripuisset, Ambrosius episcopus dixit: Audisti,
25 Secundiane, cuiusmodi Palladius impius sententiam sacerdotali concilio damnatus exceperit; licet displicuerit nobis quod eius, hoc est, Palladii non horrueris amentiam, tamen de te aliqua specialiter quaero, utrum Dei Filium Dominum nostrum Iesum Christum, verum vel non verum Deum dicas?

Secundianus dixit: Qui negat Deum verum esse Patrem Domini et Dei
30 nostri Iesu Christi, non est christianus: nec qui negat Dominum Filium Dei verum.

Ambrosius episcopus dixit: Deum verum Dei Filium confiteris?

¹ Hodie «Zadar» in Chorvatia.

² Hodie «Martigny» in Franconia.

³ Hodie «Grenoble» in Franconia.

⁴ Hodie «Marseille» in Franconia.

⁵ Hodie «Lodève» in Franconia, cf. M. ZELZER, *Prolegomena*, in: *Sancti Ambrosii Opera...*, CSEL 82, CLIV.

62. Feliks, biskup Diadertum¹, powiedział: Palladiusza, który, tak jak Ariusz, wypowiedział bluźnierstwa na Syna, i ja potępiam na równi ze wszystkimi.

Teodor, biskup Octodorum², powiedział: Palladiusza, który zaprzeczył, że Chrystus jest prawdziwym Bogiem współwiecznym Ojcu, w żaden sposób nie uważamy ani za chrześcijanina ani za kapłana.

Domninus, biskup Gratianopolis³, powiedział: Palladiusza trwającego w przewrotności Ariusza, jak i bracia potępiłi, tak i ja sędzę, że należy potępić na wieki.

63. Prokulus, biskup Marsylii⁴, powiedział: Palladiusz, który bronił bluźnierstw Ariusza, nie chcąc ich potępić jako bezbożnego dziedzictwa, tak jak już wyrokiem licznych czcigodnych kapłanów został uznany za bluźniercę i pozbawiony godności kapłańskiej, podobnie moim wyrokiem zostaje uznany za godnego potępienia na wieki.

Diogenes, biskup miasta Genua, powiedział: Wraz z pozostałymi mymi braćmi i współkapłanami łączę się w potępieniu Palladiusza, który przeczy, że Chrystus Pan jest prawdziwym Bogiem podobnym i równym Ojcu, skoro go takim nie wyznaje.

64. Amancjusz, biskup Lotevensium⁵, powiedział: Zgodnie z wyrokiem moich współkapłanów, także i ja potępiam Palladiusza, który nie potępił sekty Ariusza.

Biskup January powiedział: Tak jak wszyscy moi współkapłani potępiłi Palladiusza, tak i ja również sędzę, że zasługuje on na potępienie.

Sekundian, zapytany czy uznać Chrystusa za prawdziwego Boga, starał się wykpić, podobnie jak Palladiusz

65. A skoro zbliżył się Sekundian, biskup Ambroży powiedział: Usłyszałeś Sekundianie, jaki wyrok otrzymał bezbożny Palladiusz potępiony przez synod kapłański. Chociaż nie spodobało się nam żeś się nie obawiał jego, to znaczy Palladiusza, szaleństwa, jednak pytam cię szczególnie, czy Pana naszego Jezusa Chrystusa, Syna Bożego, uważasz za prawdziwego Boga, czy nie uważasz za prawdziwego Boga.

Sekundian powiedział: Nie jest chrześcijaninem, kto zaprzecza, że prawdziwy Bóg jest Ojcem Pana i Boga naszego, Jezusa Chrystusa, ani kto zaprzecza, że prawdziwy Syn Boży jest Panem.

Biskup Ambroży zapytał: Wyznajesz, że Syn Boży to prawdziwy Bóg?

Secundianus dixit: Verum Dei Filium, unigenitum Dei Filium verum dico.

66. Ambrosius episcopus dixit: Verum Dominum dicis?

Secundianus dixit: Verum unigenitum Filium: quis negat verum Filium Dei?

Eusebius episcopus dixit: Non sufficit quod Filium Dei unigenitum
5 confiteris; nam hoc omnes confitentur: sed hoc movet, quod Arius dixit
Dominum solum Patrem, solum verum: negavit Filium Dei Dominum verum.
Simpliciter Filium Dei Deum verum confiteris?

Secundianus dixit: Quis fuerit Arius, ignoro: quid dixerit nescio. Mecum
loqueris vivus ad vivum. Illud dico quod Christus dixit: Unigenitum qui
10 est in sinu Patris¹; ergo unigenitum Filium se assertit Patris²: Filius igitur
unigenitus est Dei Filius verus.

67. Ambrosius episcopus dixit: Deus verus est verus Dei Filius Deus? Et
addidit: In divinis libris scriptum est: Quia qui iurant super terram, iurabunt
Deum verum³. Quod utique de Christo esse non dubium est. Nos ergo verum
15 Deum profitemur: et fides nostra haec est, et confessio, quia unigenitus Patris
Filius est verus Deus. Dic et tu de Deo vero, deinde Filium Deum verum.

Secundianus dicit: De Deo vero.

68. Ambrosius episcopus dixit: Filius Dei Deus verus est?

Secundianus dixit: Ergo mendax?

20 Ambrosius episcopus dixit: In hoc fraudem facis, ut non Deum verum
dicas, sed Deum unigenitum verum, ac per hoc dic simpliciter: Unigenitus
Dei Filius Deus verus est.

Secundianus dixit: Unigenitum dixi Dei Filium.

69. Eusebius episcopus dixit: Hoc Photinus non negat, hoc Sabellius
25 confitetur.

Ambrosius episcopus dixit: Et qui hoc non confitetur, iure damnatur;
ac per hoc saepe te convenio, licet cavillando negaveris veritatem. Non
quaero ut tantummodo unigenitum verum Filium dicas Dei, sed etiam Deum
verum.

30 Secundianus dixit: Veritatis me servum profiteor. Quae dico, non scri-
buntur: et quae dicis, scribuntur. Christum verum Dei Filium dico. Quis
negat Filium Dei verum esse?

70. Ambrosius episcopus dixit: Qui negat Deum verum unigenitum Dei
Filius, anathema sit. qui negat verum Deum Christum, anathema sit.

¹ Io 1, 18.

² Cf. Io 3, 16.

³ Is 65, 16.

Sekundian rzekł: Mówię, że prawdziwy Syn Boży to prawdziwy jednorodzony Syn Boży.

66. Biskup Ambroży zapytał: Wyznajesz, że jest prawdziwym Panem?

Sekundian odparł: Prawdziwym jednorodzonym Synem. Kto zaprzeczy, że jest prawdziwym Synem Bożym?

Biskup Euzebiusz powiedział: Nie wystarczy, że wyznajesz, iż Syn Boży jest jednorodzony, gdyż wszyscy to wyznają. Lecz to oburza, że Ariusz tylko Ojca nazwał Panem, jedynym prawdziwym. Zaprzeczył, że Syn Boży jest prawdziwym Panem. Czy szczerze wyznajesz, że Syn Boży jest prawdziwym Bogiem?

Sekundian rzekł: Nie wiem kim był Ariusz; nie wiem co powiedział. Ze mną rozmawiasz – żywy z żywym. Mówię to, co powiedział Chrystus. „Jednorodzony, który jest w łonie Ojca”⁷¹. Przyznał więc, że jest jednorodzonym Synem Ojca². Zatem jednorodzony Syn jest prawdziwym Synem Bożym.

67. Biskup Ambroży zapytał: Czy jest prawdziwym Bogiem prawdziwy Syn Boży, Bóg? – I dodał: W Bożych księgach napisano, że: „Ci, którzy przysięgają na ziemi przysięgać będą na prawdziwego Boga”⁷³. Bez wątplenia odnosi się to do Chrystusa. My przeto uznajemy Go prawdziwym Bogiem. Taka jest nasza wiara i wyznanie, że jednorodzony Syn Ojca jest prawdziwym Bogiem. Powiedz wreszcie i ty, że Syn jest Bogiem prawdziwym z Boga prawdziwego.

Sekundian powiedział: Z Boga prawdziwego.

68. Biskup Ambroży zapytał: Czy Syn Boży jest prawdziwym Bogiem?

Sekundian odparł: Więc jestem kłamcą?

Biskup Ambroży powiedział: W tym popełniasz błąd, że nie nazywasz go prawdziwym Bogiem, lecz prawdziwym jednorodzonym Bogiem. Dlatego powiedz po prostu: Jednorodzony Syn Boży jest prawdziwym Bogiem.

Sekundian odrzekł: Powiedziałem, że jest jednorodzonym Synem Bożym.

69. Biskup Euzebiusz powiedział: Tego nie neguje Fotyn, to wyznaje Sabeliusz.

Biskup Ambroży powiedział: Ten, który tego nie wyznaje, słusznie jest potępiany. Dlatego ciągle dopytuję cię, chociaż poprzez wykręty zaprzeczyłeś prawdzie. Nie domagam się, abyś mówił, że jest tylko jednorodzonym Synem Bożym, lecz także Bogiem prawdziwym.

Sekundian rzekł: Uważam się za sługę prawdy. To, co mówię nie jest zapisywane, a co ty mówisz jest zapisywane. Mówię, że Chrystus to prawdziwy Syn Boży. Kto neguje, że jest prawdziwym Synem Bożym?

70. Biskup Ambroży rzekł: Kto przeczy, że jednorodzony Syn Boży to prawdziwy Bóg, będzie wyklęty. Kto przeczy, że Chrystus to prawdziwy Bóg, będzie wyklęty.

Secundianus dixit: Deum verum unigenitum Filium Dei: Quid mihi profiteris, quod non est scriptum?

Ambrosius episcopus dixit: Apertum sacrilegium est, quando Christum Dei Filium Arius Deum verum negavit.

5 Secundianus dixit: Iesum Christum Filium Dei Deum, quia Christus dicatur Filius verus, Filium Dei dico: sed verum Deum non est scriptum.

71. Ambrosius episcopus dixit: Nondum resipuisti? Et adiecit: Ne quid illi videatur esse subreptum, confirmet sententiam suam. Dicat ergo unigenitum Christum Dei Filium Deum verum.

10 Secundianus dixit: Iam dixi. Quid mihi extorquere vis amplius?

Ambrosius episcopus dixit: Quid dixisti? Certe si dixisses antea, quod gloriose dicitur, saepe repetendum est.

Secundianus dixit: Dictum est: Sit sermo vester, est est, non non¹.

72. Ambrosius episcopus dixit: Qui dicit ipsum Patrem Filium, sacrilegus est. Hoc a te quaero, ut dicas de Deo vero Deum verum Dei Filium natum.

Secundianus dixit: Ego Filium a Deo genitum, dicente ipso: Genui te²; et confitentem se genitum esse, dico.

73. Ambrosius episcopus dixit: A Deo vero Deus verus est?

20 Secundianus dixit: Et cum nomini etiam addis, et verum, audis qualis in te fides sit, et christianus es?

Eusebius episcopus dixit: Qui negavit illum Deum verum? Arius et Palladius negavit. Tu si Deum verum credis, debes simpliciter designare.

74. Ambrosius episcopus dixit: Si non dixeris Deum verum de Deo vero natum esse Christum, negasti.

25 Secundianus dixit: Interrogatus de Filio, dedi responsum: quemadmodum deberem profiteri, respondi. Habemus vestram expositionem, afferemus, legatur.

Ambrosius episcopus dixit: Hodie afferre debueras, caeterum tu subterfugere conaris. Professionem a me exigis; et professionem a te exigo. Deus verus est Dei Filius?

Secundianus dixit: Unigenitus est Deus Dei Filius. Et ego te interrogo: Unigenitus est?

75. Ambrosius episcopus dixit: Ratio permoveat nos, et impietas et insipientia tua. Cum dicis Deum verum unigenitum, non Deum verum dicis: sed

¹ Mt 5, 37.

² Ps 2, 7; 110(109), 3; Act 13, 33; Heb 1, 5; 5, 5.

Sekundian zapytał: „Boga prawdziwego jednorodzonego Syna Bożego?”
Cóż to wyznajesz, coś, czego nie ma w Piśmie?

Biskup Ambroży odrzekł: Jest jawnym świętokradztwem, kiedy Ariusz przeczy, że Chrystus Syn Boży jest prawdziwym Bogiem.

Sekundian powiedział: Wyznaję, że Jezus Chrystus, Bóg, Syn Boży – ponieważ Chrystus jest nazywany prawdziwym Synem – jest Synem Bożym, ale nie jest napisane, iż jest prawdziwym Bogiem.

71. Biskup Ambroży rzekł: Jeszcze nie nabrałeś rozumu? – I dodał: Aby się nie wydawało, że chce się go oszukać, niech potwierdzi swe zdanie. Niech powie, że Chrystus jednorodzony Syn Boży to prawdziwy Bóg.

Sekundian odrzekł: Już mówiłem. Cóż więcej chcesz ze mnie wydusić?

Biskup Ambroży rzekł: Co mówiłeś? Skoro wcześniej mówiłeś z przekonaniem, często należy powtarzać to, co uważa się za chwalebne.

Sekundian odparł: Powiedziano: „Wasza mowa będzie tak tak, nie nie”²¹.

72. Biskup Ambroży powiedział: Kto uważa Ojca za Syna jest świętokradcą. Tego od ciebie wymagam, abys powiedział, że Syn Boży zrodzony z Boga prawdziwego jest prawdziwym Bogiem.

Sekundian rzekł: Ja twierdzę, że Syn jest zrodzony z Boga, skoro sam mówi: „Zrodziłem Ciebie”²² i sam wyznaje, że został zrodzony.

73. Biskup Ambroży zapytał: Czy jest Bogiem prawdziwym z Boga prawdziwego?

Sekundian powiedział: A gdy dodajesz do Imienia «prawdziwy», czy słyszysz jaką masz wiarę; czy jesteś chrześcijaninem?

Biskup Euzebiusz powiedział: Kto zaprzeczył, że On jest prawdziwym Bogiem? Zaprzeczył Ariusz i Palladiusz. Ty zaś, jeśli wierzysz w Boga prawdziwego, powinienes to wyraźnie powiedzieć.

74. Biskup Ambroży powiedział: Jeśli nie wyznałeś, że Chrystus jest prawdziwym Bogiem zrodzonym z Boga prawdziwego, zaprzeczyłeś temu.

Sekundian powiedział: Zapytany o Syna dałem odpowiedź. W taki sposób w jaki powinienem był wyznać, odpowiedziałem. Mamy waszą formułę wyznania wiary. Przyniesiemy. Zostanie odczytana.

Biskup Ambroży powiedział: Dziś powinienes być przynieść. Próbujesz uniknąć pozostałych zarzutów. Żądasz ode mnie wyznania, i ja żądam wyznania od ciebie: Czy Syn Boży jest prawdziwym Bogiem?

Sekundian odpowiedział: Syn Boży jest jednorodnym Bogiem. I ja cię pytam: Czy jest jednorodzony?

75. Biskup Ambroży powiedział: Oto racja, dla której oburza nas twa bezbożność i głupota. Gdy mówisz, że jest prawdziwym jednorodnym Bogiem, nie mówisz, że jest prawdziwym Bogiem, lecz że jest prawdziwym

verum unigenitum. Ac per hoc, ut istam adimas quaestionem, ita responde:
Ex Deo vero Deus verus est?

Secundianus dixit: Ergo Deus Deum non genuit? Deus verus ille qui est,
quod est, genuit; unum verum, unigenitum Filium genuit?

5 Ambrosius dixit: Non confiteris Deum verum, sed vis dicere verum
unigenitum. Et ego unigenitum dico, sed et Deum verum.

Secundianus dixit: Ego dico genitum a Patre, verum genitum dico
omnibus.

MEDIOLANUM (381)¹: Probabiliter synodus in Mediolanum idem atque in
10 Aquileia (381) est.

CONSTANTINOPOLIS (382)²: in causa Paulini de Antiochia et Maximi
Cynici³.

[*Epistula synodi constantinopolitani ad papam Damasum
et episcopos Occidentales*] in: THEODORETUS, HE, V, 9⁴

15 (GCS 19, Léon Parmentier, Leipzig 1911, 289-294)

1. Κυρίως τιμιωτάτοις καὶ εὐλαβεστάτοις ἀδελφοῖς καὶ συλλει τουργοῖς,
Δαμάσῳ, Ἀμβροσίῳ, Βρίττωνι, Οὐαλεριανῶ, Ἀχολίῳ, Ἀνεμίῳ, Βασιλείῳ⁵
καὶ τοῖς λοιποῖς ἀγίοις ἐπισκόποις τοῖς συνελη λυθόσιν ἐν τῇ μεγαλοπόλει
Ῥώμῃ, ἡ ἀγία σύνοδος τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τῶν συνεληλυθότων
20 ἐν τῇ μεγαλοπόλει Κωνσταντινου πόλει, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

¹ MANSI III, 631-632; AMBROSIUS, *Epist.* 13 et 14 (PL 16, 950. 953).

² Cf. MANSI III, 560-564. 581-588; M. SIMONETTI, *La crisi ariana*, 548-551; cf. etiam DSP 1, 86-93.

³ Cf. Roma (380) in SCL 1, 294.

⁴ Cf. PL 13, 1185-1202 in lingua graeca; 1186-1201 in lingua latina.

⁵ Britton: episcopus apud Treveros; Acholios: episcopus Thessalonicae ad 383, qui in 380 Theodosium imperatorem baptizavit; Anemios: episcopus Sirmii, quem Ambrosius contra Iustinam imperatricem ordinavit (cf. PAULIN, *Vita s. Ambrosii* 11, 1), Anemios in synodis Aquileae (381) et Romae (382) participavit; Basilius: episcopus ignoti loci.

jednorodzonym. A ponieważ omijasz ten problem, tak odpowiedz: Jest Bogiem prawdziwym z Boga prawdziwego.

Sekundian rzekł: Więc Bóg nie zrodził Boga? Bóg prawdziwy, który jest, zrodził to, czym jest? Wydał jedyne prawdziwego jednorodzonego Syna?

Biskup Ambroży rzekł: Nie wyznajesz, że jest prawdziwym Bogiem, lecz chcesz powiedzieć, że jest prawdziwym jednorodzonym. I ja mówię, że jest jednorodzonym, lecz również, że jest prawdziwym Bogiem.

Sekundian powiedział: Ja mówię, że jest zrodzony z Ojca, wobec wszystkich oświadczam, że prawdziwie jest zrodzonym^A.

MEDIOLAN (381)¹: prawdopodobnie jest to synod tożsamy z synodem w Akwilei (381).

KONSTANTYNOPOL (382)²: w sprawie Paolina z Antiochii i Maksyma Cynika^{3B}.

*List synodu Konstantynopolińskiego do papieża Damazego
i biskupów Zachodu* in: THEODORETUS, HE, V, 9⁴
(tłum. Agnieszka Caba)

1. „Najczcigodniejszym i najdosjniejszym panom, braciom i współbiskupom: Damazemu, Ambrożemu, Brittonowi, Walerianowi, Acholiosowi, Anemiosowi, Bazylemu i pozostałym świętym biskupom, którzy zebrali się w wielkim mieście Rzymie, śle pozdrowienie w Panu święty synod prawowiernych biskupów, którzy zebrali się w wielkim mieście Konstantynopolu. Doprawdy zbędne jest pouczanie waszych dostojności jak o czymś nieznanym i opowiadanie o ogromie cierpień, jakich doznaliśmy od panoszących się arian.

^A W tym miejscu urywa się protokół. Wiemy jednak, że przesłuchanie Sekundiana zakończyło się podobnie jak Palladiusza, potępieniem. Cf. *Epistulae 1(9), 2(10)*, in: *Sancti Ambrosii Opera...*, CSEL 82, 315-325.

^B Papież Damazy i Ambroży z Mediolanu zaprosili biskupów wschodnich na synod do Rzymu w sprawie Paolina z Antiochii i Maksyma Cynika. Synod odpowiedział, że może wysłać tylko trzech delegatów, których wysłano z listem zacytowanym przez Teodoretę. Na podstawie dokumentów tego synodu ustalono dwa kanony, które znalazły się wśród kanonów Soboru Konstantynopolińskiego I, jako kanon V i VI (por. DSP 1, 86-93).

2. Τὸ μὲν ὡς ἀγνοοῦσαν διδάσκειν τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν καὶ διηγεῖσθαι τῶν παθημάτων ν τὸ πλῆθος τῶν ἐπαχθέντων ἡμῖν παρὰ τῆς τῶν Ἀρειανῶν δυναστείας, περιττὸν ἴσως. οὔτε γὰρ οὕτω πάρεργον τὰ καθ' ἡμᾶς κρίνειν τὴν ὑμετέραν ἡγούμεθα θεοσέβειαν ὡς δεῖσθαι τοῦ μαθεῖν ταῦτα
5 οἷς ἐχρῆν συναλαγεῖν, οὔτε τοιοῦτοί τινες οἱ περισχόντες ἡμᾶς χειμῶνες ὡς λανθάνειν ὑπὸ σμικρότητος· ὅ τε χρόνος τῶν διωγμῶν νεαρός, ἔναυλον ἔτι φυλάττων τὴν μνήμην οὐ τοῖς πεπονθόσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς δι' ἀγάπην τὰ τῶν πεπονθότων οἰκειουμένοις.

3. χθὲς γὰρ ὡς εἰπεῖν ἔτι καὶ πρόην οἱ μὲν τῶν τῆς ἐξορίας λυθέντες
10 δεσμῶν εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐκκλησίας διὰ μυρίων ἐπανάγκασι θλίψεων, τῶν δὲ καὶ τελειωθέντων ἐν ταῖς ἐξορίας ἐπανεκομίσθη τὰ λείψανα.

4. τινὲς δὲ καὶ μετὰ τὴν τῆς ἐξορίας ἐπάνοδον, ἔτι βράζοντι τῷ τῶν αἰρετικῶν περιπεσόντες θυμῷ, πικρότερα τῶν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας ἐπὶ τῆς οἰκειίας ὑπέμειναν, λίθοις παρ' αὐτῶν τελειωθέντες κατὰ τὸν μακάριον Στέφανον¹.
15 ἄλλοι διαφόροις καταξανθέντες αἰκίαις ἔτι τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ² καὶ τοὺς μάλωπας ἐν τῷ σώματι περιφέρουσι.

5. χρημάτων δὲ ζημίας καὶ προστιμήσεις πόλεων, καὶ τὰς τῶν καθ' ἕνα δημεύσεις καὶ συσκευᾶς καὶ ὑβρεις καὶ δεσμοπήρια τίς ἂν ἐξαριθμήσασθαι δύναιτο; πᾶσαι γὰρ ὄντως ἐφ' ἡμᾶς αἱ θλίψεις ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμόν,
20 ἴσως μὲν ἐπειδὴ δίκας ἀμαρτημάτων ἐτίναμεν, ἴσως δὲ καὶ τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ διὰ τοῦ πλήθους τῶν παθημάτων ἡμᾶς γυμνάζοντος. Τούτων μὲν οὖν τῷ θεῷ χάρις, ὃς καὶ διὰ τοσούτων θλίψεων τοὺς ἑαυτοῦ δούλους ἐπαίδευσεν, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν αὐτοῦ πάλιν ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν³.

6. ἡμῖν δὲ μακρᾶς μὲν ἔδει σχολῆς καὶ πολλοῦ χρόνου καὶ πόνου πρὸς
25 τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπανόρθωσιν, ἵν' ὥσπερ ἐκ μακρᾶς ἀρρωστίας ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιμελείαις τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας ἐκνοσηλεύοντες, πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῆς εὐσεβείας ὑγίειαν ἐπαναγάγωμεν.

7. καὶ γὰρ εἰ τὰ μάλιστα δοκοῦμεν τῆς τῶν διωγμῶν ἀπηλλάχθαι σφοδρότητος καὶ τὰς ἐκκλησίας χρονίως παρὰ τῶν αἰρετικῶν κατασχεθείσας
30 ἀρτίως ἀνακομίζεσθαι, πλὴν ἀλλὰ βαρεῖς ἡμῖν οἱ λύκοι⁴ καὶ μετὰ τὸ τῆς μάνδρας ἐξωσθῆναι κατὰ τὰς νάπας τὰ ποιμνία διαρπάζοντες, ἀντισυναΐξεις τολμῶντες, δήμων κινοῦντες ἐπαναστάσεις, ὀκνοῦντες οὐδὲν εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν βλάβην.

8. ἦν μὲν οὖν, ὅπερ εἰρήκαμεν, ἀναγκαῖον πλείονα ἡμᾶς προσασχοληθῆναι
35 χρόνον. Ἐπειδὴ μέντοι τὴν ἀδελφικὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἐπιδεικνύμενοι,

¹ Cf. Act 7, 58-60.

² Cf. Gal 6, 17.

³ Cf. Ps 66(65), 12.

⁴ Cf. Act 20, 29.

2. Nie sądzimy, by wasze pobożności uważały nasze sprawy za błahostkę, żeby trzeba było je pouczać, komu należy współczuć, ani też burze, które nas spotkały, nie były tak małe, by mogły umknąć uwadze, a niewielka odległość w czasie sprawia, że świeża jeszcze pamięć o prześladowaniach trwa nie tylko u tych, którzy cierpieli, ale i u tych, którzy z miłości dzielili ich cierpienia.

3. Dopiero wczoraj, jeśli można tak powiedzieć, i przedwczoraj ci, którzy zostali uwolnieni z więzów wygnania, wśród tysięcznych udręk powrócili do swoich Kościołów, a szczątki zmarłych na wygnaniu zostały sprowadzone.

4. Niektórzy nawet po powrocie z wygnania dostali się jeszcze w wir gniewu heretyków, w ojczystym kraju doświadczyli losu gorszego niż na obczyźnie i jak święty Szczepan¹ zostali przez nich ukamienowani; inni zaś udręczeni różnorodnymi katuszami jeszcze noszą na ciele stygmaty Chrystusa² i siniaki.

5. A kto by zdołał zliczyć kary finansowe, ucisk miast i konfiskaty dóbr prywatnych, intrygi, zniewagi i uwięzienia? Naprawdę wysypał się na nas cały worek udręk ponad miarę, może płaciliśmy za grzechy, a może miłujący ludzi Bóg ćwiczył nas przez ogrom cierpień. Bogu niech będą za to dzięki, który przez takie udręki wychowywał swoje sługi i w swym wielkim miłosierdziu doprowadził nas ponownie do wytchnienia³.

6. Do odbudowania Kościołów potrzebowaliśmy dużo spokoju, długiego czasu i trudu, aby jakby z ciężkiej choroby stopniowo lecząc ciało Kościoła, doprowadzić go do dawnego zdrowia polegającego na pobożności.

7. Jakkolwiek wydaje się, że całkowicie zostaliśmy wyzwoleni od okrucieństwa prześladowań i odzyskujemy Kościoły, które jeszcze niedawno były w posiadaniu heretyków, jednak nękają nas groźne wilki⁴ i choć zostały przepędzone z owczarni, porywają owce w dolinach, ważą się urządzać wrogie nam zebrania, wywołują rozruchy ludu, nie cofając się przed niczym, co przyniosłoby szkodę Kościołom.

8. Tak więc, jak powiedzieliśmy, było koniecznością, byśmy poświęcili temu więcej czasu. Skoro okazaliście nam braterską miłość, zwołując

σύνοδον ἐπὶ τῆς Ῥώμης¹ θεοῦ βουλήσει συγκροτοῦντες καὶ ἡμᾶς ὡς οἰκεῖα μέλη προσεκαλέσασθε διὰ τῶν τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως γραμμμάτων, ἵν' ἐπειδὴ τότε τὰς θλίψεις μόνοι κατεδικάσθημεν, νῦν ἐν τῇ τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τὴν εὐσέβειαν συμφωνία μὴ χωρὶς ἡμῶν βασιλεύσητε², ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς
 5 ὑμῖν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνὴν συμβασιλεύσωμεν, εὐχὴ μὲν ἦν ἡμῖν, εἰ δυνατόν, ἅπασιν ἀθρόως καταλιποῦσι τὰς ἐκκλησίας, τῷ πόθῳ ἢ τῇ χρείᾳ χαρίσασθαι.

9. τίς γὰρ ἡμῖν δώσει πτέρυγας ὥσει περιστερᾶς, καὶ πετασθησόμεθα καὶ πρὸς ὑμᾶς καταπαύσομεν³; ἐπειδὴ δὲ τοῦτο παντελῶς ἐγύμνου τὰς ἐκκλησίας
 10 ἄρτι τῆς ἀνανεώσεως ἀρχομένηας καὶ τὸ πρᾶγμα παντάπασιν ἦν τοῖς πολλοῖς ἀδύνατον (συνδεδραμήκειμεν γὰρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκ τῶν πέρυσι γραμμμάτων τῶν παρὰ τῆς ὑμετέρας τιμιότητος μετὰ τὴν ἐν Ἀκυλῆ⁴ σύνοδον πρὸς τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα Θεοδόσιον ἐπισταλθέντων, πρὸς μόνην ταύτην τὴν ἀποδημίαν τὴν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως παρα-
 15 σκευασάμενοι, καὶ περὶ ταύτης μόνης τῆς συνόδου τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μεινάντων ἐπισκόπων συγκατάθεσιν ἐπαγόμενοι, μείζονος δὲ ἀποδημίας μήτε προσδοκῆσαντες χρείαν μήτε προακούσαντες ὅλως πρὶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθεῖν, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τῆς προθεσμίας διὰ στενότητα μήτε πρὸς παρασκευὴν μακροτέρας ἀποδημίας ἐνδιδούσης καιρὸν μήτε
 20 πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κοινωνικοὺς ἐπισκόπους ὑπομνησθῆναι καὶ τὰς παρ' αὐτῶν συγκαταθέσεις λαβεῖν), ἐπειδὴ ταῦτα καὶ πολλὰ πρὸς τούτοις ἕτερα τὴν τῶν πλειόνων ἀφιξὶν διεκώλυσεν, ὃ δεύτερον ἦν, εἰς τε τὴν τῶν πραγμάτων ἐπανόρθωσιν καὶ τὴν τῆς ὑμετέρας περὶ ἡμᾶς ἀγάπης ἀπόδειξιν, τοῦτο πεποιήκαμεν, τοὺς αἰδεσιμωτάτους καὶ τιμιωτάτους ἀδελφοὺς καὶ
 25 συλλειτουργοὺς ἡμῶν ἐπισκόπους, Κυριακόν, Εὐσέβιον καὶ Πρισκιανὸν προθύμως καμεῖν ἄχρις ὑμῶν δυσωπήσαντες· δι' ὧν καὶ τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν εἰρηνικὴν οὖσαν καὶ σκοπὸν ἐνώσεως ἔχουσαν ἐπιδείκνυμεν, καὶ τὸν ζῆλον ἡμῶν τὸν ὑπὲρ τῆς ὑγιοῦς πίστεως φανερόν ποιοῦμεν.

10. Ἡμεῖς γὰρ εἴτε διωγμούς, εἴτε θλίψεις, εἴτε βασιλείους ἀπειλάς, εἴτε
 30 τὰς τῶν ἀρχόντων ὀμότητα, εἴτε τινὰ πειρασμὸν ἕτερον παρὰ τῶν αἰρετικῶν ὑπεμείναμεν, ὑπὲρ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας παρὰ τῶν τῆ πατέρων κυρωθείσης ὑπέστημεν⁵.

11. ταύτην γὰρ καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς μὴ διαστρέφουσι τὸν λόγον τῆς ἀληθοῦς πίστεως συναρέσκειν † δεῖ [ἦν μόλις ποτε] πρεσβυτάτην τε

¹ Cf. MANSI III, 632 et infra Roma (382).

² Cf. 1 Cor 4, 8.

³ Ps 55(54), 7.

⁴ Cf. Aquileia (381).

⁵ Cf. Nicaea (325) (oec. 1) in DSP 1, 24.

z woli Bożej synod do Rzymu¹, i za pośrednictwem listu najpoboźniejszego cesarza zaprosiliście do udziału także nas, abyście – jako że wtedy tylko my zostaliśmy skazani na udreki – teraz przy zgodzie cesarzy w sprawach religijnych nie królowali bez nas, lecz byśmy i my, jak mówi Apostoł, wraz z wami mieli udział w królestwie², było naszym życzeniem, abyśmy jeśli to możliwe, wszyscy razem opuściwszy Kościoły, ulegli raczej z serca niż z konieczności.

9. Któż nam da skrzydła, jakie mają gołębnice, byśmy poleciali i spoczęli u was?³ Skoro zaś to spowodowało całkowite opustoszenie Kościołów, właśnie zaczynających się odnawiać, i rzecz była dla wielu niemożliwa (zjechaliśmy się bowiem do Konstantynopola na podstawie ubiegłorocznego pisma wysłanego przez wasze czcigodności po synodzie w Akwilei⁴ do najpoboźniejszego cesarza Teodozjusza, przygotowani tylko na tę jedną podróż do Konstantynopola, mając zgodę biskupów, którzy pozostali w prowincji, tylko na ten jeden synod, ani nie spodziewając się konieczności dłuższej podróży, ani w ogóle nic o niej nie słysząc, zanim nie przybyliśmy do Konstantynopola; ponadto krótki termin nie dawał czasu ani na przygotowanie dłuższej podróży, ani na powiadomienie wszystkich naszych biskupów w prowincjach i otrzymanie od nich zgody); skoro zatem te sprawy i jeszcze wiele innych nie pozwoliły nam stawić się w większej liczbie, znaleźliśmy drugie wyjście, by naprawić stan spraw i okazać wam naszą miłość: uprosiliśmy najczcigodniejszych i najzacniejszych naszych braci i współbiskupów: Cyriaka, Euzebiusza i Pryscjana^A, aby ochoczo podjęli ten trud stawienia się u was. Za ich pośrednictwem wyrażamy nasze stanowisko, a opowiadamy się za pokojem, i nasz cel, którym jest jedność, oraz okazujemy nasze zaangażowanie w troskę o słuszną wiarę.

10. My bowiem czy doznaliśmy od heretyków prześladowań, czy udrek, pogróżek cesarzy, czy okrucieństwa rządzących, czy jakiejś innej próby, wytrwaliśmy za wiarę ewangeliczną zatwierdzoną w Nicei w Bitynii przez 318 ojców⁵.

11. I wam, i nam, i wszystkim, którzy nie przeinaczają nauki prawdziwej wiary, powinna się ona podobać, jako że jest właśnie najstarsza i wynika z chrztu, i uczy nas wierzyć w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego, oczywiście wierząc, że jest jedno Bóstwo, moc i istota Ojca i Syna, i Ducha

^A Cyriak: biskup Adanae w Arabii; Euzebiusz i Pryscjan bliżej nam nie znani.

οὐσαν καὶ ἀκόλουθον τῷ βαπτίσματι, καὶ διδάσκουσαν ἡμᾶς πιστεύειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, δηλαδὴ θεότητος καὶ δυνάμεως καὶ οὐσίας μιᾶς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πιστευομένης, ὁμοτίμου τε τῆς ἄξιας καὶ συναϊδίου τῆς βασιλείας,
 5 ἐν τρισὶ τελειοτάταις ὑποστάσεσιν, ἤγουν τρισὶ τελείοις προσώποις, ὡς μῆτε τὴν Σαβελλίου νόσον χώραν λαβεῖν συγχεομένων τῶν ὑποστάσεων εἴτ' οὐδ' τῶν ιδιοτήτων ἀναιρουμένων, μῆτε μὴν τὴν Εὐνομιανῶν καὶ Ἀρειανῶν καὶ Πνευματομάχων βλασφημίαν ἰσχύειν, τῆς οὐσίας ἢ τῆς φύσεως ἢ τῆς θεότητος τεμονομένης καὶ τῆ ἀκτίστῳ καὶ ὁμοουσίῳ καὶ συναϊδίῳ τριάδι
 10 μεταγενεστέρας τινὸς ἢ κτιστῆς ἢ ἑτερουσίου φύσεως ἐπαγομένης.

12. καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ κυρίου λόγον ἀδιάστροφον σώζομεν, οὔτε ἄμυχον οὔτε ἄνουν ἢ ἀτελῆ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν παραδεχόμενοι, ὅλον δὲ εἰδότες τέλειον μὲν πρὸ αἰώνων ὄντα θεὸν λόγον, τέλειον δὲ ἄνθρωπον ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν γενόμενον.

15 13. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὴν πίστιν τὴν παρ' ἡμῶν ἀνυποστόλως κηρυττομένην ὡς ἐν κεφαλαίῳ τοιαῦτα· περὶ ὧν καὶ ἐπὶ πλεῖον ψυχαγωγηθῆναι δυνήσεσθε, τῷ τε ἐν Ἀντιοχείᾳ τόμῳ παρὰ τῆς ἐκεῖ συνελθούσης συνόδου γεγενημένῳ καταξιώσαντες ἐντυχεῖν καὶ τῷ πέρυσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει
 20 παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς ἐκτεθέντι συνόδου, ἐν οἷς πλατύτερον τὴν πίστιν ὠμολογήσαμεν καὶ τῶν ἑναγχοῦς καινοτομηθεῖσῶν αἰρέσεων ἀναθεματισμὸν ἔγγραφον πεποιήκαμεν¹.

14. Περὶ δὲ τῶν οἰκονομιῶν τῶν κατὰ μέρος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παλαιός τε, ὡς ἴστε, θεσμὸς κεκράτηκε καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ ἁγίων πατέρων ὄρος², καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τοὺς τῆς ἐπαρχίας καί, εἴπερ ἐκεῖνοι βούλονται, σὺν αὐτοῖς
 25 τοὺς ὁμόρους πρὸς τὸ συμφέρον ποιεῖσθαι τὰς χειροτονίας·

15. οἷς ἀκολούθως τὰς τε λοιπὰς ἐκκλησίας παρ' ἡμῖν οἰκονομεῖσθαι γινώσκετε καὶ τῶν ἐπισημοτάτων ἐκκλησιῶν ἀναδεδειχθαι τοὺς ἱερεῖς. ὅθεν τῆς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει νεοπαγοῦς, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐκκλησίας, ἣν ὡσπερ ἐκ στόματος λέοντος τῆς τῶν αἰρετικῶν βλασφημίας ὑπόγονον
 30 ἐξηρπάσαμεν διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ θεοῦ, τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον Νεκτάριον ἐπίσκοπον χειροτονήκαμεν ἐπὶ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου μετὰ κοινῆς ὁμονοίας, ὑπ' ὄψει καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Θεοδοσίου παντός τε τοῦ κλήρου καὶ πάσης ἐπιψηφιζομένης τῆς πόλεως.

16. τῆς δὲ πρεσβυτάτης καὶ ὄντως ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν
 35 Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, ἐν ἣ πρώτῃ τὸ τίμιον τῶν Χριστιανῶν ἐχρημάτισεν ὄνομα³, τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Φλαβιανὸν οἷ

¹ Cf. Constantinopolis (381) (oec. 2), c. 5 (DSP 1, 86); cf. MANSI III, 512s et 557s.

² Cf. Nicaea (325) (oec. 1), c. 4 (DSP 1, 28).

³ Cf. Act 11, 26.

Świętego, które odbierają wspólnie cześć i wspólnie wiecznie królują, w trzech najdoskonalszych hipostazach, czyli trzech doskonałych osobach, tak że nie ma miejsca na sabeliańskie szaleństwo o zlewaniu się hipostaz czy odbieraniu im odrębności ani nie ma mowy o bluźnierstwie eunomian, arian i pneumatomachów, że istota, natura czy Bóstwo są czymś oddzielnym i pojawiły się później w niestworzonej, współistotnej i współwiecznej Trójcy albo że nabyta natura jest stworzona lub z innej natury.

12. I jako niepodważalną zachowujemy naukę o wcieleniu Pana, nie przyjmując koncepcji ciała pozbawionego duszy, rozumu czy doskonałości, wiedząc, że Bóg-Słowo, który jest doskonały i przedwieczny, w dniach ostatnich stał się w pełni człowiekiem dla naszego zbawienia.

13. Takie są w skrócie zasady naszej wiary, którą otwarcie głosimy. Więcej możecie się o tym przekonać, jeśli zechcecie przeczytać *Tomos* zredagowany w Antiochii przez zgromadzony tam synod i inny ustalony w ubiegłym roku w Konstantynopolu przez sobór ekumeniczny^A, w których przedstawiliśmy obszerniejsze wyznanie wiary i dołączyliśmy spis anatematyzmów dotyczących nowopowstałych herezji¹.

14. Co do zarządzania Kościołami lokalnymi, ciągle, jak wiecie, ma zastosowanie dawny przepis świętych ojców przyjęty w Nicei², że w każdej prowincji biskupi diecezji, a jeśli oni by chcieli, wraz z nimi biskupi diecezji sąsiednich, stosownie dokonują wyświęcenia biskupa.

15. Wiecie, że zgodnie z tą zasadą są zarządzane pozostałe nasze Kościoły i wyświęceni kapłani najznacniejszych Kościołów. Dlatego na soborze ekumenicznym za wspólną zgodą, w obecności także najpoboźniejszego cesarza Teodozjusza, całego duchowieństwa i przy aprobacie całego miasta wyświęciliśmy biskupa Kościoła w Konstantynopolu, świeżo, jak by ktoś powiedział, okrzepniętego, który dzięki miłosierdziu Bożemu niedawno wyrwaliśmy heretyckiemu bluźnierstwu jak z paszczy lwa, mianowicie najzacniejszego i najpoboźniejszego Nektariusza^B.

16. A na biskupa najstarszego i naprawdę apostołskiego Kościoła w Antiochii w Syrii, w której pierwszej użyto zaszczytnej nazwy chrześcijan³, biskupi prowincji i diecezji wschodniej, zgromadziwszy się kanonicznie,

^A Nasuwa się wątpliwość czy zdanie to pochodzi rzeczywiście z synodu z 382 roku, skoro synod w 381 roku nie mógł uchodzić za ekumeniczny w 382 roku, bo uznał go dopiero Sobór Chalcedoński w 451 roku, a biskup Rzymu dopiero w 519 (cf. A. Thiel, 873). Wyrażenie «synod ekumeniczny» nie może być wcześniejsze i jest prawdopodobnie interpolacją.

^B Było to spowodowane tym, że złożono z urzędu Grzegorza z Nazjanzu.

τε τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως συνδραμόντες κανονικῶς ἐχειροτόνησαν, πάσης συμνήφου τῆς ἐκκλησίας ὥσπερ διὰ μιᾶς φωνῆς τὸν ἄνδρα τιμησάσης· ἤνπερ ἔνθεσμον χειροτονίαν ἐδέξατο καὶ τὸ τῆς συνόδου κοινόν.

5 17. τῆς δέ γε μητρὸς ἀπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον Κύριλλον ἐπίσκοπον εἶναι γνωρίζομεν, κανονικῶς τε παρὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας χειροτονηθέντα πάλοι καὶ πλεῖστα πρὸς τοὺς Ἀρειανούς ἐν διαφόροις χρόνοις ἀθλήσαντα.

10 Οἷς ὡς ἐνθέσμως καὶ κανονικῶς παρ' ἡμῖν κεκρατηκόσι καὶ τὴν ὑμετέραν συγκαίρειν παρακαλοῦμεν εὐλάβειαν, τῆς πνευματικῆς μεσιτευούσης ἀγάπης καὶ τοῦ κυριακοῦ φόβου πᾶσαν μὲν καταστέλλοντος ἀνθρωπίνην προσπάθειαν, τὴν δὲ τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομὴν προτιμωτέραν ποιοῦντος τῆς πρὸς τὸν καθ' ἓνα συνηθείας ἢ χάριτος.

15 18. οὕτω γὰρ τοῦ τε τῆς πίστεως συμφωνηθέντος λόγου καὶ τῆς Χριστιανικῆς κυρωθείσης ἐν ἡμῖν ἀγάπης, παυσόμεθα λέγοντες τὸ παρὰ τῶν ἀποστόλων κατεγνωσμένον· ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ¹, πάντες δὲ Χριστοῦ φανέντες, ὅς ἐν ἡμῖν οὐ μεμέρισται², θεοῦ καταξιῶντος, ἄσχιστον τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας τηρήσομεν καὶ τῷ βήματι τοῦ κυρίου μετὰ παρρησίας παραστησόμεθα³.

20 19. Ταῦτα κατὰ τε τῆς Ἀρείου καὶ Ἀετίου καὶ Εὐνομίου μανίας, καὶ μέντοι καὶ κατὰ Σαβελλίου καὶ Φωτεινοῦ καὶ Μαρκέλλου, Παύλου τε τοῦ Σαμοσατέως καὶ Μακεδονίου γεγράφασιν. ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν Ἀπολιναρίου καινοτομίαν προφανῶς ἀπεκήρυξαν εἰρηκότες· καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ κυρίου λόγον ἀδιάστροφον σώζομεν, οὔτε ἄψυχον οὔτε ἄνουον ἢ ἀτελεῖ
25 τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν παραδεχόμενοι.

¹ 1 Cor 1, 12.

² Cf. 1 Cor 1, 13.

³ Cf. Rom 14, 10.

wyświęcili najzaciejszego i najpobożniejszego biskupa Flawiana, przy aprobachie całego Kościoła, który uznał godność tego męża niejako jednogłośnie – a cały sobór uznał tę ordynację za legalną.

17. Co do matki wszystkich Kościołów, Kościoła w Jerozolimie, oznajmiamy, że jego biskupem jest najzaciejszy i najpobożniejszy Cyryl, dawno wyświęcony kanonicznie przez biskupów prowincji, który bardzo wiele zmagał się w różnych czasach z arianami^A.

Zachęcamy wasze łaskawości do radowania się wraz z nimi jako legalnie i kanonicznie przez nas ustanowionymi, przy współdziałaniu duchowej miłości i bojaźni Bożej, która powściąga ludzkie namiętności, a budowanie Kościołów czyni cenniejszym od przywiązania i życzliwości do poszczególnych osób.

18. Tak więc zgodnie z nauką wiary i utwierdzonej w nas chrześcijańską miłością przestaniemy mówić to, co potępili apostołowie: «Ja jestem Pawła, ja Apollosa, a ja Kefasa»¹, jawiąc się wszyscy jako [należący do] Chrystusa, który w nas nie jest podzielony², lecz dzięki Bożej łaskawości zachowujemy niepodzielne ciało Kościoła i śmiało staniemy przed trybunałem Pańskim³».

19. To napisali przeciwko szaleństwu Ariusza, Aecjusza, Eunomiusza, a ponadto przeciwko Sabeliuszowi, Fotynowi i Marcelemu oraz Pawłowi z Samosaty i Macedoniuszowi. Tak samo wyraźnie potępili nowinki Apolinarego, mówiąc: „Zachowujemy nieugięte naukę o wcieleniu Pańskim, nie przyjmując koncepcji ciała pozbawionego duszy czy rozumu albo doskonałości”.

^A Dłatego trzykrotnie był składany z urzędu: w 357, gdy udał się do Tarsu; w 360 oraz w 367. Do Jerozolimy wrócił w 378 roku. Niektóre kodeksy zamiast «w różnych czasach» mają «w różnych miejscach» (τόποις). Ze względu na wygnania, trudno określić, która wersja jest autentyczna.

SPIS TREŚCI

INTRODUCTION.....	V
1. Chronological, geographical and thematic scope.....	V
2. A short history of the editions of synodical texts and canonical collections.....	VI
3. The present volume.....	VIII
WPROWADZENIE.....	XI
1. Zakres czasowy, tematyczny i geograficzny.....	XI
2. Krótka historia wydań tekstów synodalnych oraz kolekcji praw.....	XII
3. Obecne wydanie.....	XIV
ELENCHUS SYNODORUM Lat.-Pol.....	XVII
ELENCHUS SYNODORUM Pol.-Lat.....	XIX
SIGLA BIBLICA.....	XXI
Vetus Testamentum.....	XXI
Novum Testamentum.....	XXII
SIGLA TESTIUM.....	XXV
SIGLA COMMUNIA.....	XXVIII
BIBLIOGRAPHIA CHRONOLOGICA.....	XXIX
Fontes.....	XXIX
Studia.....	XXXI

DOKUMENTY SYNODÓW OD 381 DO 431 ROKU

Akwilea (3 września 381) ¹ : potwierdzenie <i>credo</i> z Nicei (381); w sprawie Palladiusza i Sekundiana, oskarżonych o arianizm.....	1
Akta synodu akwilejskiego za czasów papieża Damazego I.....	1
Potępienie Palladiusza przez poszczególnych Ojców.....	19
Sekundian, zapytany czy uznać Chrystusa za prawdziwego Boga, starł się wykić, podobnie jak Palladiusz.....	21

Mediolan (381): prawdopodobnie jest to synod tożsamy z synodem w Akwilei (381).....	24
Konstantynopol (382): w sprawie Paolina z Antiochii i Maksyma Cynika.....	24
<i>List synodu Konstantynopolińskiego do papieża Damazego i biskupów Zachodu</i> in: Theodoretus, HE, V, 9.....	24
Rzym (382): Rzym nie uznaje prymatu Kościoła w Konstantynopolu na Wschodzie; synod podaje kanon Pisma Świętego.	29
Z synodu rzymskiego za papieża Damazego wyjaśnienie wiary.....	29
Antiochia (383): przeciwko mesalianom.....	34
Syde (383-384): Amfiloch z Ikonium zebrał synod, by potępić mesalian, których wcześniej potępiono w Antiochii.	34
Konstantynopol (czerwiec 383): w sprawie pneumatmachów i arian.	34
Bordeaux (384-385): przeciwko Pryscylianowi i Instancjuszowi.....	34
Sulpicjusz Sewer, <i>Chronicorum libri II</i> , 49-50	34
Prosper z Akwitanii, <i>Epitoma Chronicon</i> , n. 1187.....	35
Rzym (385): w sprawach dyscyplinarnych.....	35
List Syrycjusza do Himeriusza, biskupa Tarragony	35
Trewir (385-386): potępienie Itacjusza.	44
Sulpicjusz Sewer, <i>Dialog II [II]</i> , 11, 2 – 13, 6	44
Rzym (6 stycznia 386): w sprawach dyscyplinarnych.....	46
[Kanony z listu papieża Syrycjusza do biskupów Afryki]	46
Leptis (386): mowa o mieście w Libii albo w prowincji Bizacena; przyjęte na synodzie kanony wysłano papieżowi Syrycjuszowi (384-399).....	47
Antiochia (388-389): synod zakazał synom bpa Marcelego z Apamei w Syrii – zabitego w trakcie wykonywania cesarskiego rozkazu burzenia świątyń pogańskich – zemsty na sprawcach.....	47
Kartagina (389): Synod prowincji przygotowujący synod plenarny Afryki na rok 390.	47
Kartagina (II) (16 czerwca 390): zbiór kanonów doktrynalnych i dyscyplinarnych.	47

[<i>Acta synodu w Kartaginie w 390 roku</i>]	47
Rzym (ok. 390): przeciwko Jowinianowi	53
Mediolan (390) (?): o schizmie po skazaniu na śmierć Pryscyliana	53
Sangarum w Bitynii (391): synod nowacjan o dacie Wielkanocy	53
Kapua (392): o schizmie w Antiochii; w sprawie dziewictwa Maryi	53
I. <i>List Ambrożego do Teofila</i>	53
II. <i>List o rozszdzeniu sprawy Bonozusana podstawie dekretu synodu w Kapui</i>	55
Tessaloniki (ok. 392): w tej samej sprawie, co synod w Kapui (392); nad synodem czuwał z dala Ambroża z Mediolanu	57
Cabarsussi (393): synod maksymianistów	57
<i>List synodu donatystów-maksymianistów odbytego w Cabarsussi w 393 r. : Przeciwko donatyście Primianowi z Kartaginy (Na podstawie: Augustyn, Enarrationes in Psalmos 36, 20)</i>	57
Hippona (8 października 393): sprawy dyscyplinarne	60
[I. <i>Pięć kanonów wydanych w CCL</i>]	60
[II. <i>Dwa kanony z synodu Kartagińskiego z 525</i>]	62
Bagaï w Numidii (24 kwietnia 394): synod donatystów w obronie Primiana, a przeciwko Maksymianowi	64
Sentencja 310 biskupów donatystów ogłoszona na synodzie w Bagaïw obronie Primiana a przeciwko Maksymianowi i jego konsekratorom i zwolennikom	64
Kartagina (16 czerwca 394): ustanowienie delegatów na synod w Hadrumetum	66
Notatka z synodu kartagińskiego, 16 czerwca 394	66
Hadrumetum (394)	66
Konstantynopol (wrzesień 394): odwoływać biskupów może tylko synod	67
Nîmes (1 października 396): w sprawach dyscyplinarnych; przeciwko herezji Pryscyliana oraz schizmie Itacjusza i Feliksa z Trewiru	69
Początek świętego synodu, zebranego w Nîmes 1 października za konsulatu augustów Arkadiusza i Honoriusza	69

Kartagina (26 czerwca 397): zabroniono biskupom podróży morskich bez listów polecających metropolity.	71
Notatka z synodu kartagińskiego 26 czerwca 397	71
Kartagina (III) (13 i 28 sierpnia 397): ustalono kanony własne oraz prawdopodobnie <i>Breviarium Hipponense</i>	71
I. <i>List Aureliusza i Mizoniusza do biskupów Numidii i Mauretanii</i>	71
II. Nicejskie wyznanie wiary.	72
III. Kanony [synodu w Hipponie] nie przyjęte do <i>Breviarium</i>	73
IV. <i>Breviarium Hipponense</i>	73
V. Kanony dodane do <i>Breviarium Hipponense</i>	81
(na tym synodzie podczas sesji 28 sierpnia 397; <i>RECarth 49</i> ; <i>Carthago III in CollHisp 39-40</i>)	81
(Synod w Kartaginie, 13 września 401; <i>RECarth 72</i>).	82
VI. <i>Synod Kartagiński, 28 sierpnia 397, według RECarth 34-56</i>	83
VII. [<i>Synod Kartagiński III według Kolekcji Hiszpańskiej</i>]	92
Turyń (22 września 398): przewodniczy Symplicjan z Mediolanu; o władzy biskupów po cywilnym tworzeniu nowych prowincji	99
Święty synod zebrany w Turynie 22 września i odbyty przez umiłowanych braci ustanowionych w Galiach i pięciu prowincjach.	99
Kartagina (27 IV 399): dyskutowano o prawie azylu w kościołach.	102
Notatka z synodu kartagińskiego 27 kwietnia 399.	102
Saliq, Seleucia-Ctesifonte (399): Izaak Kajumas wybrany biskupem.	102
Aleksandria (ok. 399-400): przeciwko orygenistom.	102
List synodalny Teofila do biskupów Palestyny i Cypru.	102
Cypr (399/400): przeciwko orygenistom.	109
Jerozolima (399/400): przeciwko orygenistom.	109
Odpowiedź synodu jerozolimskiego na list synodalny Teofila	109
Laodycea we Frygii (koniec IV wieku): w sprawach dyscypliny kościelnej. .	110
<i>Kanony synodu w Laodycei</i>	110
Konstantynopol (ok. 400): w sprawie bpa Antonina z Efezu, oskarżonego o symoniackie święcenia.	120
Toledo I (ok. 400): przeciwko pryscylianom; kanony dyscyplinarne i dogmatyczne.	120

I. [Konstytucja pierwszego synodu w Toledo (397-400)].....	120
[II. Reguła wiary].....	126
[III. Anatematyzmy].....	128
[IV. Początek wyznań wiary złożonych na synodzie w Toledo przeciwko sekcje Pryscyliana].....	130
V. Kopia dokumentu końcowego przeniesionego z akt.....	131
Efez (400/401): wybór biskupa.....	133
Rzym (400): w sprawie donatystów.....	133
Kartagina (15/16 czerwca 401): w sprawie donatystów.....	134
Notatka z obrad synodu kartagińskiego 16 czerwca 401.....	134
Kartagina (13 września 401): w sprawach dyscyplinarnych.....	138
Notatka z obrad synodu kartagińskiego 13 września 401.....	138
Kartagina V (401): synod kartagiński piąty według Kolekcji Hiszpańskiej, którego kanony zaczerpnięte zostały z różnych synodów.....	144
[Kanony piątego synodu w Kartaginie].....	144
Cypr (ca. 401): przeciw Orygenesowi.....	145
Milevi (27 sierpnia 402): w sprawach dyscyplinarnych.....	145
Notatka z obrad synodu w Milevi 27 sierpnia 402.....	145
Kartagina (25 sierpnia 403): synod plenarny Afryki.....	148
Notatka o synodzie kartagińskim z 25 sierpnia 403.....	148
Ad quercum (Pod dębem) (wrzesień 403): w sprawie Jana Chryzostoma....	151
Focjusz, <i>Biblioteka</i> 59.....	151
Kartagina (16 czerwca 404): synod plenarny Afryki przeciw donatystom....	155
Notatka o synodzie kartagińskim z 16 czerwca 404.....	155
Rzym (405): przeciwko wyrokowi synodu Pod dębem (403).....	157
Kartagina (23 sierpnia 405): synod plenarny Afryki w sprawie donatystów..	158
Notatka o synodzie kartagińskim z 23 sierpnia 405.....	158
Kartagina (13 czerwca 407): synod plenarny w sprawie dyscypliny kościelnej.....	158
Notatka o synodzie kartagińskim z 13 czerwca 407.....	158

Kartagina (16 czerwca 408): synod przeciw poganom i heretykom.	163
Notatka o synodzie kartagińskim z 16 czerwca 408.	163
Kartagina (13 października 408): synod przeciw poganom i heretykom.	163
Notatka o synodzie kartagińskim z 13 października 408.	163
Kartagina (15 czerwca 409): synod prowincjalny o homagium dla biskupa. .	164
<i>Notatka o synodzie kartagińskim z 15 czerwca 409</i>	164
Saliq, Seleucja-Ktezyfon (1 lutego 410): zatwierdzenie kanonów nicejskich. 164	
[Akta synodu <i>Mār 'Ishāqa</i>]	164
<i>Wyznanie wiary trzystu osiemnastu biskupów</i>	171
Dwadzieścia jeden kanonów przyjętych na synodzie	171
Kartagina (14 czerwca 410): synod plenarny przeciw donatystom.	184
Notatka o synodzie kartagińskim z 14 czerwca 410.	184
Ptolemaide (411): zebranie biskupa z miejscowym klerem, ekskomunika prefekta Andronika.	185
Kartagina (411): w sprawie pelagianina Celestiusza.	185
I. Marius Mercator <i>Commonitorium aliud Contra Pelagianos</i> , I, 2, 1-14 lub: <i>Commonitorium super nomine Coelestii</i> , I-IV.	185
II. Augustyn, <i>O lasce i grzechu pierwotnym</i> , II, 3-4.	191
Konstantina/Cirta (412): w sprawie donatystów.	193
Augustyn, <i>List 141</i>	193
Kartagina (414-419): synod donatystyczny.	199
Macedonia (414): synod prowincjalny w sprawie relacji ze Stolicą Rzymską. 199	
Diospolis (Lidda) (415): w sprawie Pelagiusza.	199
I. Augustyn, <i>Przeciw Julianowi</i> I, V, 19 (PSP 19/1, 98).	199
II. Augustyn, <i>Dzieje procesu Pelagiusza</i> , 16. 20-33. 42-45. 62-65	200
III. <i>Pismo przeciwko błędom Pelagiusza, z Listu 186 Augustyna,</i> <i>nn. 31-33, Do Paulina</i>	216
Kartagina (416): w sprawie Pelagiusza i Celestiusza.	220
Augustyn, <i>List 175</i>	220
Milevi (416); synod antypelagiański.	224
I. Augustyn, <i>List 176</i>	224
II. <i>Kanony z kolekcji hiszpańskiej</i>	227

Rzym (27 stycznia 417): synod antypelagiański (?)	235
Konstantynopol (czerwiec 417): synod antypelagiański pod przewodnictwem bpa Attyka	236
Rzym (lato 417): synod za papieża Zozyma (417-418) – potwierdzenie ortodok- syjności Celestiusza	236
Zozym, <i>Epist.</i> 3	236
Kartagina (koniec roku 417): synod antypelagiański	240
Sufetula w Byzacenie (ca. 417)	240
<i>Breviatio Ferrandi</i> , 2	240
Marazana w Byzacenie (ca. 417/418)	240
<i>Breviatio Ferrandi</i> 44. 76. 127. 220.	240
Thusdrum (ca. 417/418): synod prowincji Byzacena	241
<i>Breviatio Ferrandi</i> 76. 77	241
Thelepta w Byzacenie (24 lutego 418): w sprawie listu papieża Syrycjusza	241
Synod Theleński po jedenastym konsulacie najdostojniejszego Honoriusza i drugim Konstancjusza, 24 lutego	241
Thenae w Byzacenie (ok. 418)	245
<i>Breviatio Ferrandi</i> 61, 76, 194	245
Septimunicum w Byzacenie (418): synod prowincjalny	245
<i>Breviatio Ferrandi</i> : 11, 56, 139, 212, 215.	245
Macri w Byzacenie (ok. 418)	246
<i>Breviatio Ferrandi</i> 11, 23	246
Kartagina (1 maja 418): synod plenarny z udziałem ponad 200 biskupów, w sprawie pelagianizmu i donatyzmu	246
Notatka z synodu kartagińskiego z 1 maja 418	246
Rzym (418)?: prawdopodobny synod w sprawie Pelagiusza i Celestiusza zwołany po otrzymaniu listu z Kartaginy (417). Po synodzie papież Zozym napisał <i>Epistola tractatoria</i>	253
Byzacena (418): synod prowincji w sprawie sądenia duchownych	253
Zozym, <i>List XVI</i>	253

Kartagina (koniec roku 418): o synodzie wspomina synod w Kartaginie (25-30 maja 419), <i>Epist. ad Bonifacium</i> , 5.	254
Ravenna (419): w sprawie wyboru papieża Bonifacego.	254
Korynt (419): w sprawie biskupa Perigenusa.	254
Kartagina (25-30 maja 419): synod plenarny Afryki z udziałem 217 biskupów pod przewodnictwem Aureliana; zajęto się sprawą prezbytera Apiariusza; kanonami przesłanymi z Rzymu jako kanony Soboru Nicejskiego I oraz sprawami dyscyplinarnymi.	254
I/A. <i>Akta sesji z 25 maja [419]</i>	255
I/B. <i>Kanonny w związku ze sprawą Apiariusza</i>	259
II. <i>List do Bonifacego (26 maja 419)</i>	269
III. <i>Odpowiedzi biskupów Cyryla i Attyka do synodu afrykańskiego</i>	272
IV. <i>Sesja z 30 maja [419]</i>	274
Valence d'Agen (419): w sprawie biskupa Maksyma.	276
Bonifacy I (418-422), <i>List 32: Do biskupów Galii. O biskupie Maksymie oskarżonym o różne przestępstwa</i>	276
Saliq , Seleucja-Ktezyfon (420): potwierdzenie synodu z 410 i o jedności Kościoła.	277
[<i>Akta synodu Mār Jahballahā I</i>]	277
Kartagina (13 czerwca 421): potwierdzenie kanonów wcześniejszych synodów.	284
Numidia (423)?: synod Augustyna; złożenie bpa Antoniego z Fussale.	284
Cilicia (423): potępienie Juliana i pelagianizmu.	284
Saliq , Seleucja-Ktezyfon (424): synod 36 biskupów perskich; zdecydowano o oddzieleniu się od wpływów Kościoła cesarskiego, podkreślając autorytet ich katolikosa, jako jedyne go prawdziwego następcy Piotra Apostoła oraz zastępcy Chrystusa na ziemi. Od decyzji patriarchy nie można się było odwoływać. Dokumenty synodu potwierdzają patriarchalną strukturę Kościoła w Persji na przełomie IV i V wieku.	284
[<i>Akta synodu Mār Dadišō</i>]	284
Kartagina (424/425) (synod XX): z synodu zachował się kanon przyjęty na synodzie w Kartaginie w 525 roku oraz list do papieża Celestyna I w sprawie Apiariusza, który nielegalnie odwoływał się do biskupa Rzymu.	294

I. [Zachowany kanon synodu w Kartaginie w 424/425].....	294
II. List Synodu Afrykańskiego do papieża Celestynabiskupa Rzymu.....	295
Antiochia (424 vel 416?): synod antypelagiański, zwołany przez patriarchę Teodota.....	297
Konstantynopol (28 lutego 426): potępienie mesalian	298
Focjusz, <i>Biblioteka</i> , 52 [13a].....	298
Hippona (26 września 426): synod diecezjalny.....	298
Augustyn, <i>List</i> 213: Dokumenty kościelne	298
Kartagina (426)?: w sprawie Leporiusza.....	302
I. Dokument stwierdzający poprawę, czyli zadośćuczynienie Leporiusza, mnicha i prezbitera	302
II. Augustyn, <i>List</i> 219	310
Hippona (24 września 427): potwierdzenie kanonów poprzednich synodów..	312
[Dokumenty synodu w Hipponie z 24 września 427].....	312
Konstantynopol (429): synod Nestoriusza.....	314
Troyes (429): przeciwko pelagianom.....	314
Rzym (11 sierpnia 430): synod przeciwko Nestoriuszowi.....	315
I. Celestyn, List 9 [11], <i>Do biskupa Cyryla Aleksandryjskiego</i>	315
II. Celestyn, List 10 [13], <i>Do Nestoriusza</i>	320
III. Celestyn, List 11 [XIV]: <i>Do duchowieństwa katolickiego ludu w Konstantynopolu</i>	333
IV. Celestyn, List 12 [XII]: <i>Do Jana</i>	348
Aleksandria (3 listopada 430): w sprawie Nestoriusza.....	351
I. <i>Trzeci list Cyryla do Nestoriusza</i>	351
II. [«Anatematyzmy Cyryla»]	360
St. Albans (Verulamium) w Anglii (Verlam-Caster) (430)?: przypuszczalny synod antypelagiański	361
SOBÓR EFESKI (22 czerwca – 31 lipca 431) – DSP 1, 99-189.....	361
Indeks biblijny	725
Indeks dokumentów prawnych Kościoła	733

Indeks pisarzy	741
Indeks imion własnych	745
Indeks alfabetyczny synodów	757
Indeks rzeczowy	759
Conspectus materiae	773
Spis treści	783

Polecamy książki z serii „Źródeł Myśli Teologicznej”

1. Orygenes, *O zasadach*, 1996
2. Atanazy, *Listy do Serapiona*, 1996
3. Pamfil, *Obrona Orygenesesa*, Rufin, *O sfalszowaniu pism Orygenesesa*, 1996
4. *Trójca Święta*. Tertulian, *Przeciw Prakseaszowi*, Hipolit, *Przeciw Noetosowi*, 1997
5. Teodeoret z Cyru, *Komentarz do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian*, 1997
6. Orygenes, *Korespondencja*, 1997
7. Ireneusz z Lyonu, *Wykład nauki apostoelskiej*, 1997
8. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, 1998
9. Teodoret z Cyru, *Komentarz do I i II Listu do Koryntian*, 1998
10. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, cz. 1, 1998
11. Grzegorz Cudotwórca, *Mowa na cześć Orygenesesa*, 1998
12. Grzech pierworodny. Augustyn, *Proces Pelagiusza*, 1999
13. Mariusz Wiktoryn, *Dziela egzegetyczne*, 1999
14. Teodoret z Cyru, *Komentarz do listów do Galatów, Efezjan, Filipian i Kolosan*, 1999
15. Pelagiusz, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 1999
16. Orygenes, *Homilie o Księgach Izajasza i Ezechiela*, 2000
17. Demonologia w nauce Ojców Kościoła. Hipolit, *O antychryście*, 2000
18. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 1; hom. 1-40), 2000
19. Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 2000
20. Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listów do Tes., Tym., Tyt., Filem. i Hebr.*, 2001
21. Grzegorz z Nyssy, *Drobne pisma trynitarne*, 2001
22. Klemens Aleksandryjski, *Wypisy z Theodota*, 2001
23. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 2; hom. 41-90), 2001
24. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom I, 2001
25. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* (cz. 2), 2002
26. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom II, 2002
27. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, 2003
28. Ambrozjaster, Hieronim, Pelagiusz, *Komentarze do Listu do Tytusa*, 2003
29. Rufin z Akwilei, *Obrona przed zarzutami Hieronima*, 2003
30. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom III, 2003
31. Ambroży, *Wyjaśnienie symbolu. O tajemnicach. O sakramentach*, 2004
32. Orygenes – Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, 2004
33. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom IV, 2004
34. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do błogosławieństw*, 2005
35. Nowacjan, *O Trójcy Świętej*, 2005
36. *Korespondencja między chrześcijaninem a muzułmaninem*, 2005
37. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, (Synody i Kolekcje Praw, tom I), 2006
38. Augustyn z Hippony, *O chrzcie*, 2006
39. Grzegorz z Nyssy, *O stworzeniu człowieka*, 2006
40. Aureliusz Prudencjusz Klemens, *Wience męczeńskie*, 2006
41. Jan Chryzostom, *Mowy przeciwko judaizantom, Żydom i Hellenom*, 2007
42. *Konstytucje apostoelskie*, (Synody i Kolekcje Praw, tom II), 2007
43. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Pieśni nad Pieśniami*, 2007
44. Euzebiusz z Cezarei, *Życie Konstantyna*, 2007
45. Jan Chryzostom, *Homilie na Księgę Rodzaju* (seria pierwsza: Rdz 1-3), 2008
46. Hieronim ze Strydonu, *Komentarz do Ewangelii według św. Mateusza*, 2008
47. Jan Chryzostom, *Komentarz do Listu św. Pawła do Galatów*, 2008
48. Juniliusz Afrykańczyk, *Zasady Prawa Bożego*, 2008
49. *Kanony Ojców Greckich*, (Synody i Kolekcje Praw, tom III), 2009
50. Grzegorz z Nyssy, *Życie Mojżesza*, 2009
51. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Eklezjastesa*, 2009
52. *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku*, (Synody i Kolekcje Praw, tom IV), 2010